

Haitse Hoch

No 6
1 9 3
30 sent

On
viimne
aeg

tellida endale

„Kaitse Kodu!“

1933. aasta peale,

sest juba

10. aprillil s. a.

toimub „Kaitse Kodu!“

1933. aasta tellijate
vaheline

väärtuslike

preemiate

jagamine

*

TOIMETUS:

Talinnas Kaarli t. 8, kaitseleidu pea-
staabi ruumes.

Vastutav toimetaja kolonel J. Maide,
telefon 451-94.

Tegev toimetaja leitn. A. Treufeldt,
telef. 451-89.

Toimetaja kõnetunnid kella 10—12.

Kaastöö arvatakse tasu alla, kui sellele
tasunõudmine on peale kirjutatud. Tarvi-
tamata ja tagasisaatmiseks markimata
käsitirju alal ei hoita.

TALITUS:

Talinnas Kaarli t. 8.

Talitus on avatud iga päev kella 9—3.
Tel. 451-89.

Tellimishind aastas 6 krooni, 1/2 a. 3 kr.,
1/4 a. Kr. 1.50, kuus 50 senti.

Kuulutuste hinnad à üks lehekülg:
teksti ees 50 kr., tekstis 80 kr., teksti
järel 40 kr. Väline kaas 80 kr., sise-
mised 60 kr.

Nr. 6

1933

SISUKORD:

J. T.: Uus auhind kooliõppetööde võist-
lusele.

A.: Brest-Litovski rahu ja Eesti saatus.

A. P.: Missugune püss endale muretseda?

H. Prants: Estlased Tallinnat kaitsmas.

N. Kättis: Salpausselja suursuusavõist-
lused Soomes.

J. Pals: Koolipoisid.

H. Kulmen: Varitsev oht.

*

- 1) Jalgratas
- 2) Spordipüss
„Erma“
- 3) Belgia
FN brauning
- 4) Kirjutuslaua
garnituur
- 5) Paar suuski

— need on preemiad
„Kaitse Kodu!“ telli-
jaile, kes 1933. aasta
tellimisraha õiendanud

10. aprilliks s. a.

Tellimiste vastuvõtjad!

Olge energilised telli-
miste kogumisel, sest ka
teid ootab 10. aprillil s. a.
suur üllatus.

Leitse Kodu!

ILMUB 2 KORDA KUUS

Nr. 6

Tallinnas reedel, 31. märtsil 1933

IX aastakäik

LAHING RISTIRÜÜTLITEGA

UUS AUHIND KOOLI- ÕPPETOODE VÕISTLUSELE

HARIDUS- JA SOTSIAALMINISTRI KINK NOORTELE KOTKASTELE

Riigivanema auhind noortele

Möödunud sügisel saatis noorte kotkaste peastaap kõigile gaidide, kodutütarde, noorkotkaste ja skautide üksustele kutse osavõtuks kooli-õppetööde võistlusest. Sellise võistluse algatas Tallinna noorseppade malev 1929. aastal, kusjuures võistluse auhindadeks härra riigivanem määras esimesele kohale tulijale hõbedase raamatu tammepuust puldil ja teisele kohale tulija sai noorseppade maleva vanema auhinna — öökulli kuju. Rändauhindu kaistatakse tingimuste kohaselt nende jäävaks omandamiseks kaks korda järjestikku või kolm korda vaheldumisi.

Noorte kotkaste asutamisega tuli võistluse korraldajaks noorte kotkaste peastaap (vastava võistlusmäärustiku punkti alusel). Käesoleval õppeaastal toimubki nüüd õppealaline jõukatsumine uue peremehe — peastaabi — juhtimisel. Seni on võistlus toimunud kahel aastal: 1929/30. õppeaastal tuli esimesele kohale noorseppade Tartu malev (praegune Tartu noorte kotkaste reaalgümnaasiumi rühm) ja 1930/31. õppeaastal oli kõige usinam õppijailt-liikmeilt noorseppade Põltsamaa malev. Mõlemail aastail tuli teisele kohale noorseppade Tallinna malev — praegune Tallinna noorte kotkaste Põhja malevond, mil puhul temale ka jäävalt langes võistluse teine auhind. Kolmandat korda võistlust välja kuulutades oli meie praegune haridus- ja sotsiaalminister lahkesti nõus hra riigivanema rändauhinna kõrvale oma poolt andma auhinna, kusjuures pisasjana olgu märgitud, et teade sellest noorte kotkaste peastaabile saabus jõuluringina, kuna auhind ise lõpukujul kunstnik H. Halliste tööna kätte jõudis vabariigi 15. aastapäeval. Uus auhind kujutab poissi ja tüdrukut organisatsiooni vormis antiikpronksi reljeefina, kandes pealkirjana: „Haridus- ja sotsiaalministri rändauhind noorte kotkaste peastaabi võistlusel eesti skautlike organisatsioonide õppeusinususe ergutamiseks“ ja igal aastal juuregraveeritava võitja üksuse nimetust. Nii võib siis kooli-õppetöö võistlus kõigi skautlike üksuste osavõtul areneda võistlustingimuste kohaselt täie hooga.

Käesoleval aastal on end õppevõistluseks registreerinud paar üksust alla kolmekümne — kodutütreid ja noorkotkaid — mida küll tuleb väheseks pidada, kuid mis ometi on rohkearvulisem senisest. Võistlus on senikaua noortele olnud veel võõras, kuid näib aast-aastalt rohkem pinda võtvat. Ja pealegi ei ole ta keeru-

line ega nõua osavõtjailt muud kui oma koolitööde korralikku täitmist ja — peale sügisel toimuva ülesandmise — kevadel õppetöö tagajärgede deklareerimist noorte kotkaste peastaabile.

Võistlus ise? Kui osa võtta soovija üksus on teatanud oma soovi võistluskutse väljasaatmisest kahe nädala jooksul ja esitanud peastaapi novembriks üksuse liikmeiks olevate õpilaste nimekirja, siis tuleb õpilasilikmeil vaid täita usinasti raudset seadust hoolsa õppimise asjus, kuni kevadel sama üksus esitab kõigi nende õpilaste koolitunnistused või kooli poolt kinnitatud ärakirjad, kes sügisel üles on antud — vaatamata, kas nad kevadel veel on rühma liikmeiks. Samuti ei arvestata uute liikmete-õpilaste koolitunnistusi, millised tingimused on ette nähtud heade õpilaste üksusse ajutiselt kombineerimise võimatuks tegemiseks. Nende teadete esitamise tähtpäevaks on hiljemalt 1. juuli.

Saabunud koolitunnistused arvestatakse järgmiselt: iga tunnistuse „hea“ annab 4 punkti, „rauhuldav“ — 3 ja „nõrk“ — 2 punkti. Pluss annab juure kolmandiku, kuna miinus samuti kolmandiku tõmbab maha. Võetakse kokku kõigi üksuses olevate õpilaste kõigi õppeainete hinded jõuluks ja kevadeks, jagatakse need õpilasilikliikmeile ja õppeainete arvule, millest saadav keskmine määrabki esimesele ja teisele kohale tuleku. Mõlemad esikohad annavad õiguse järgmisel õppeaastal vastava auhinna üksuses pidamiseks või selle jääva võitmise puhul koguni omandamiseks.

Nii siis on võistlus endast lihtne ega nõua muud kui korralikku õppetööd. Kuid väike hoolsus sel alal võib tuua tulu ja parema keskmise saamiseks aidata kaasa — ilusad ja väärtuslikud auhinnad selleks annaksid põhjuse püüda. Praegu, kus veel aega on kevadeni, oleks võistlevail üksusel paras silmapilk veel kord kontrollida, kuidas õieti on väljavaated auhinna saamiseks ja kas ei vaja mõni õppeaine parandamist. Selleks jõudu tööle!! J. T.

Haridus- ja sotsiaalministri rändauhind noortele kotkastele

Brest-Litovski rahu ja Eesti saatus

3. märtsil möödus 15 a. Brest-Litovski rahulepingu allakirjutamisest Saksa keisririigi ja enamliku Venemaa vahel. See rahuleping kindlustas meil tagantjärele 8½ kuuks Saksa okupatsiooni, ja kui Saksa sõjaline jõud poleks varisenud kokku läänerindel, oleks meie kodumaa saatus kujunenud hoopis teiseks kui praegu.

1917. a. lõpu ja 1918. a. alguse saatuslikel päevil oli Eesti otsekui kahe vasara vahel: ühelt poolt enamlaste terror ja püüded meid kiskuda laguneva Venemaa anarhiasse, teiselt poolt Balti saksluse poliitika, mis sihitud Baltimaa ühendamisele Saksamaaga. See poliitika leidis toetamist Berliinis ja kajastus rahu läbirääkimistes Brest-Litovskis. Eesti iseseisvuse mõtet, mille teostamine eestlasile oli ainsaks vastuvõetavaks väljapääsuteeks kahemõttelisest ja raskest seisukorrast, peeti Balti saksluse ringkonnis utopiaks ja isegi hädaohhtlikuks maale ja rahvale. Poliitikat, mis sihitud iseseisvuse saavutamisele, nimetati mitte reaals, vaid tunnetepoliitikaks ning juhiti tähelepanu sellele, et liitriigid — Inglis- ja Prantsusmaa — ei saa aidata eraldatud Eestimaa. Nurjus ju nende poolt ka Venemaa aitamine, kelle abistamiseks ometi oli otseteid.

Soovitades juhtida poliitikat „oleviku reaalsete võimude“ järgi, kirjutas „St. Petersburger Zeitung“ end peatoimetaja C. K u g e l g e n, keda peeti Baltimaa küsimusis vabameelseimaks ja leplikemaks sakslaseks, Eesti iseseisvuse mõttest:

„Keegi ei küsi, kas rahvas on tõepoolest sellele ette valmistatud, kas temal mitte näit. riigimehed ei puudu selle iseseisvuse alalhoidmiseks raskes võitluses. On tõesti raske uskuda, et see väike maa, kahe hiiglaste vahel sisse kiilutatud, ilma et mägestiku ehk loomuliku piiri läbi oleks kaitstud, täiesti iseseisvaks jääks. Schweitsi, Soome ja Montenegro on teistsugune. Eestimaa kuulub kas Vene või Saksa mõju alla, mitte üksi majandusliselt, vaid ka kulturaliselt saab ta Vene või Saksa mõjualuseks, tema toidab ennast kas Saksa (maa)ilmavõidu või jälle Vene „võidu“ viljast, kui tal kokkuvarisemise tagajärgi mitte kaasa kanda ei tule, nagu seda praegu juba on sündinud. Viljad saavad ühel küljel nõndasama suured olema, kui seda koormad teisel küljel rasked on. Ei ole enam võimalik ennast koormatest vabastada kui mitte võitvast poollest osa ei võeta. Eestimaa peab Venemaa või Saksa-

maa, Ida- või Läänekultura vahel valima, ja seda peab ta nimelt kohe tegema. Diplomaatiline mängimine iseseisvusega ja lootused tulevase rahukonverentsi peale on tuleviku muusikaks, meil aga puudub aeg sellele andumiseks*), sest surm koputab iga päevaga järjest valjumini meie ukse taga.“**)

Samast küsimusest kirjutab Balti sakslane F. S. veel otsesemalt:

„„U. Päevaleht“ ei eksi vist mitte, kui ta arvab, et sel korral, kui Eestimaa Venemaast äralahutamise küsimus üles võetakse, Balti sakslaste pilgud Saksamaa poole on sihitud, ja et loomulikult nende huvidele vastaks Eesti- ja ka Liivimaa ühel või teisel viisil temaga ühendusse seada. Nimetatud leht leiab aga, et see eestlaste huvidele mitte ei vastaks ja näib ennemi selle poolt olevat, Eestist iseseisva vabariigi teha Öhtu-Euroopa toetusel.

Et niisugune mõte nii mõnelegi eestlasele meeldib, on arusaadav. Kes ei tahaks oma kodus peremeheks olla. Teine küsimus aga on, kas see ka läbiviidav ja kas ta midagi head töötab.

Minu arvamise järele ei ole see kunagi võimalik, ilma et Eestimaa enam või vähem Öhtu-Euroopa riikide, kõige pealt Inglismaa mõju alla sattuks. Sest vaevalt jõuaks Eesti üsna iseseisvalt oma asju korraldada, ei riiklise majapidamise ega ka poliitilise seisukorra poolest. Ja mida vähem ta sellega hakkama saaks, seda suuremaks kasvaks Inglise mõju. Selle vastu vist keegi vaidlema ei hakka, kes asja tõsisemalt läbi kaalub, ja sellega on, minu arvates, küsimus juba eitavalt otsustatud, sest Saksamaa ei või iialgi sellega leppida, et inglane siin ühel või teisel viisil, olgu kas oma rahakotiga, kindlal jalal püsima jääb. See oleks ainult siis võimalik, kui Saksamaa lõpuliikult lüüa saaks, mida meie kuidagi oodata ei oska.

Ja isegi kui see võimalik oleks ja see Eesti iseseisvuse plaan täide läheks, mis kindlustus oleks meil tuleviku kohta? Kuidas saaks Inglismaa teda näituseks Venemaa eest kaitsta? Kas hakkaks ta Eestimaa pärast Venemaaga sõdima ja kas jääks Eestist palju järele, seni kui Inglise abi kohale jõuaks? Ja kas ei kerki seejuures teiselt poolt mitte jällegi küsimus üles: kas võiks Saksamaa rahulikult pealt vaadata, et

*) Rasvane trükk igal pool minu. A.

**) „Uus Päevaleht“ 10. jaan. 1918. a.

inglane meie maal Venemaa kallale asuks, ilma et ta ennast vahele segaks?! Ehk kas on neid, kes usuvad, et Venemaa nii pihuks ja puruks läheb, et iialgi tulevikus oma kätt meie rannamaade järele ei saa välja sirutada, mis temale igatahes enam-vähem tarvis on, kui nad mitte nii tugevates kätes ei ole, et ta seda teha ei usalda?

Minu arvamise järele on Eestimaa kohta ainult kaks võimalust olemas: tema jääb ühel või teisel viisil Venemaaga ühendusse või aga liidetakse ühel või teisel viisil Saksamaa külge.

Nii palju kui meil teada ei ole mingit kartust, et eestlastele oma kultura ja majapidamise arenemisele täit vabadust ei peaks antama. Palju enam võib kindlasti oodata, et seda täiel moodsul saab olema. Kultura arenemisele meie maal saaksid igatahes kõige laiemad võimalused avatud, üsna rääkimata ärilisest õitsemise ajajärgust, mis keskriikidega ühendamisega meie maale tingimata osaks saaks. Ja igatahes oleks asi lihtsam ja kergem läbi viia, kui Eesti ka oma poolt vastu tuleks, enne kui ta ehk niisugusesse seisukorda sattub, kus ta kõigega peab leppima, mis tema osaks saab ja tema käest enam midagi ei küsita. Ja see võib kergelt sündida, kui teda viimaks väevõimuga võidetakse, misjuures maa muidugi enam-vähem kannatada saaks.*)

Lõppeks kinnitab autor veel kord, et meie tulevik oleks kõige paremini kindlustatud ühenduses Saksamaaga. Sellele seisukohale pidavat jõudma igaüks, kes armastab kodumaad, olgu ta eestlane või sakslane.

Tsiteeritud kirjutised ilmusid ajal, millal saksa sõjaväed olid juba vallutanud Eesti saared ja Brest-Litovski rahuläbirääkimised olid algstaadiumis. Kahtlemata kajastus neis kirjutistes kogu Balti saksluse tuleviku-unistus. Fastsineeritud Saksa võitudest ja pigistatud enamusest, ei osatud või ka ei tahetud õigesti hinnata ajaloolisi sündmusi ja arvestada seda, et Baltimaa saatuse määrajaks ei ole kerged võidud idas demoraliseeritud venelaste üle, vaid rasked võitlused läänrindel liitriikidega.

Nagu öeldud, leidis Balti saksluse ühinemispüüde poliitika toetust Berliinis ja seda mitte ainult appihüüdmiste pärast. Saksamaa ammune „Drang nach Osten“ — tung idasse — löi sõjapäevil õitsele ja oli teetasandajaks Balti sakslusele. Juba 1917. a. ilmus Berliinis brošüür, mis käsitles vajadust vallutada Eesti saared jäädavalt, et võidelda Inglismaa ülevõimu vastu ja kontrollida ta läbikäimist ja mõjutusi Venemaal. Ja kui saksa väed 1917. a. lõpul vallutasid Eesti saared, siis hõiskasid saksa lehed, et „põhja Gibraltar on meie käes!“ See tung idasse oli nii valdav, et haaras mitte ainult kõiksaksluse, vaid peagu kogu Saksa avaliku arvamise, isegi sotsialistid. Nii kirjutas jaanuaris 1918. a. „Frankfurter Zeitung“: „Saksamaa sõja eesmärgiks jääb muutmatult Poola, Leedu ja Kuramaa

äravõtmine; nende maade kultuur ja rahvatõug on Venemaale võõrad.“

„Leipz. Volkszeitung“ lisas oma poolt: „Brest-Litovski läbirääkimistega võitis valitsus kõiksakslaste poolehoiu. Isegi rahvusvabameelsed nõuavad uusi maid. Keegi ei usu, et ka sotsialistid tõsiselt kaitseksid demokraatlikku rahuvõimalust.“

Krahv Reventlov aga harutas „Tägliche Rundschau“s, et senivõidetud maadest on veel vähe, vaja ka Eestimaa ära võtta.

Nii näeme, et Saksamaa oli valmis kahel käel võtma vastu oma rüppe Baltimaa — „oma vana asumaa“. Ja Brest-Litovskis tegutsetigi ses suunas väga otsekoheselt ja resoluutselt, sest küsimus oli sakslase poolt juba ette ära otsustatud. Kui enamlaste delegatsioon 30. detsembril Brest-Litovskis esines deklaratsiooniga, milles teatas, et äravõetud maade rahvastel on õigus määrata oma saatuse kas või kuni lahkulöömiseni Venemaast, ja nõudis samasuguse õiguse tunnustamist Saksamaa poolt, siis vastas kindral Hofmann sellele nõudmisele õige teravasti, rõhutades, et need maad on oma tahte juba küllalt selgesti avaldanud: nad paluvad kaitset Saksamaalt.

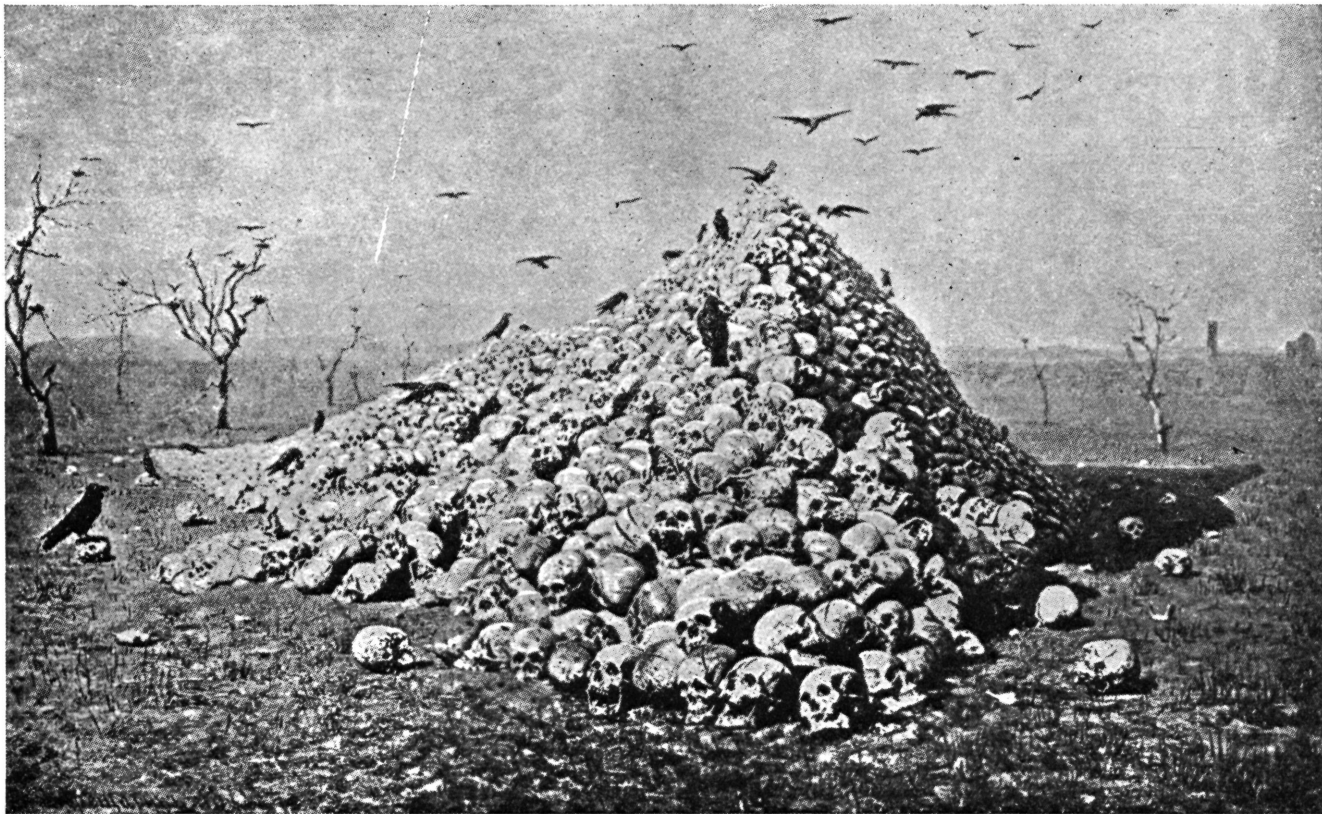
See käis Leedu ja Kuramaa kohta. Mis puutub aga Eesti- ja Liivimaasse, siis öeldi, et seal kohalikud parlamentaarsed asutised oma soove tohivad avaldada. Need asutised tulevat valida „laial demokraatlikul alusel“! Hiljem aga lisati, et ei ole vaja mingit plebestsiiti, vaid küllalt on, kui vastavad maanõukogud teevad oma otsuse. Missugused need „maanõukogud“ olid, kellest nad koosnesid ja mis suunas tegutsesid, seda me teame pikema seletusega: kõik see oli ainult halva mängu viisakas väline vorm.

Enamlased püüdsid saavutada tingimuse, et pärast rahu allakirjutamist viiakse saksa väed välja okupeeritud aladelt. Seda tingimust ei võetud kuuldavaks ja enamlased katkestasid läbirääkimised. Kuid sakslaste kiire edasitung Peterburgi sihis ja Eesti okupeerimine sundis alistuma Saksa tingimustele: rahuleping kirjutati alla ja Eesti oma praegustes piirides jäi Saksa sõjavõimude meelevalle alla, kes koos Balti sakslusega hoolimatult panid käima Saksamaaga lõplikult ühinemise võitluse.

Mis oleks meid oodanud liitumise teostumisel?

Sellele annab otsekohese vastuse Kuramaa maanõukogu esimees v. Hoerner-Ihlen, kes oma kirjas „Baltimaa tuleviku mõtted“ seletab, et ühendusside emamaa (s. t. Saksamaa) ja vana asumaa (Baltimaa) vahel peaks olema võimalikult tugev ja kindlustatud. Lõppsihiks aga seatakse uue Saksa osariigi asutamine Baltimaast. Enne aga tuleks see maa ära saksastada, kui ta võiks enese peale võtta Saksa riigi avaliku elu kujud, ilma hädaohuta enesele ja emamaale. Seepärast on õige kaugeleminev saksastamine kõigi riigi-õiguslike küsimuste esimeseks tingimuseks ja v. Hoerner nõuab samme, mis ei tohi ära rippuda inimesearmastuse tühjadest õpetustest ega parlamentaarseist enamusotustest, vaid mis tuleb viia läbi kindlal käel, kui

*) „Uus Päevaleht“ 11. jaan. 1918. a.

Sõja apoteoos

need on tunnustatud tingimata tarviliseks. Saksastamine tuleb alata agara asumaapoliitikaga, otstarbekohase koolipoliitikaga ja teiste sarnaste abinõudega. *)

See oli retsept ja selle järgi käidi juba enne Brest-Litovski rahulepingu allakirjutamist. Kuresaares maksmapandud koolimääruste § 9 lausus: „Koolid peavad usulist vaimu kasvatama, noorsugu seaduste kuulamisele ja lugupidamisele Saksa ülemuse ja tema sõjariis-tus jõu vastu harjutama.“

Sama määruse § 13 nõudis: „Õpetuskeeleks on emakeel. Kõigis koolides tuleb Saksa keelt kõigis klasi-sides võimalikult paljude tundidega õpetada, nõnda et iga laps kooli lõpetamise järele Saksa keelt kõnes ja kirjas tarviliselt oskaks. Tuleb püüda, et kooliõpetajad

kõigi ametiasutustega läbi käies ja ärraamatuid pi-dades Saksa keelt tarvitaks“ *).

See oli ju hoopis midagi muud, kui eelpool tsiteeritud Balti sakslaste kirjas töötatud kultuurilise arene-mise vabadus! Kui siia veel lisada ainult pastor Witt-rocki „Das okkupierte Subjekt hat das Maul zu halten“ (okupeeritud subjekt pidagu lõuad), süvenemata kõi-gisse okupatsioonaja teistesse nähtustesse, siis oleks meie tulevikupilt Saksa osariigina drastiliselt selge.

Ajalugu aga otsustas teisiti: liitriikide võit saks-laste üle läänerindel tühistas Brest-Litovski rahule-pingu ja andis Eestile võimaluse teostada iseseisvuse mõte. Kuid praegused sündmused Saksamaal näitavad, et kõiksaksluse vaim ei ole kadunud, vaid lööb õitsele. Sellega ühes ka tung idasse. See sunnib olema valvel.

A.

*) „Uus Päevaleht“ 12. jaan. 1918. a.

*) „Uus Päevaleht“ 19. jaan. 1918. a.

MISSUGUNE PÜSS ENDALE MURETSEDA?

Harilikest ja täpsuspüssidest. — Püssi sobitamine ja täpsuspüssi muretsemine

1. Sissejuhatuseks.

Nüüd, millal laskehooaeg juba on ukse ees, on mõnelgi laskuril päevakorras küsimuseks, millise relvaga end varustada, et esineda edukalt ja vääriiselt eelseisval hooajal. Relvade kohta on „Kaitse Kodu!“ veergudel möödunud talve jooksul võetud korduvalt sõna, kuid siiski on asja kohta tulnud sedavõrd palju selgituste pärimisi, et küsimus tuleks veel kord võtta avalikule harutusele.

2. Mõnd „relvahaigusest“.

Asja raskuspunkt seisab selles, et meil on täpsusrelvi mitmet sorti ja laskurile osutub kõva'ks pähklis küsimuse lahendamise: missugune nendest omandada?

Siin meie laskurid kipuvad vägisi minema vildakule teele, uskudes relva kõivõimsusse ja unustades enese ja laskemoona osa laskmisel.

Relv peab olema priima, siis alles loodetakse saada häid lasketulemusi. Muidu ei taheta asjaga pealegi hakata.

See on liigne relva kumardamine.

Iga päev tuleb ette juhtumeid, et head laskurid hea laskemoonaga saavutavad keskpärase korraliku hariliku relvaga otse hülgetagajärgi (näiteks: Julius Trumm hariliku sõjaväepüssiga püsti käelt 10 lasuga 90 silma; Ernst Kull samasuguse püssiga põlvelt 94 silma jne.), kuid ei ole veel juhtunud, et vilets laskur ka parima relvaga ja laskemoonaga oleks saavutanud midagi nimetamisväärselt.

Tähendab, peale relva on tarvis ka veel midagi muud, ja see muu oleks — hea laskemoon ja hea laskur.

Esimene ja suur vääraade on meie laskurite peres maad võtmas: hästi saab lasta ainult erilisest täpsusrelvast. Vastupidiselt:

Hästi saab lasta igast korralikust sõjaväe relvast, kuid hoopis iseküsimus on, kuidas lasta, mis selle laskmisega tahetakse saavutada.

On loomulik, et hariliku kaitseliidu „303“ püssiga keegi ei lähe 60 või 120 lasu laskmist kaasa tegema, sest püss ise ei võimalda nii pikaajalist täpset tuld (kui laskmise aeg on piiratud).

Mees peab oma vajaduste ja võimete kohaselt valida relva ja andma oma relvale õiged ülesanded.

3. Milline püss kellelgi muretseda?

Kui kolme vakamaa omanik ostab endale traktori ja külvimasina, siis naerdakse ta lihtsalt välja. Hakkab keegi täiskaliibrilise püssiga surmama kärbest, siis kaheldakse ta täie aru juures.

Tahab laskur endale muretseda relva, peab ta selle muretsema oma ülesannete ja eesmärkide kohaselt.

Näiteks, mehel ei ole laskeasjandusliku tegevuse alal enam kavatsusi kui korralikult kaasa teha õppe-laskmine ja „karikavõistlused“. Tähendab, ta peab 200 m pealt lastes lamamisasendis suutma tabada kõikide kuulidega kolmandikkuju, mille kõrgus on 60 sm ja laius 50—55 sm, s. o. tabada inimese keha ülemist osa.

Et selle ülesande täitmisel saavutada hiilgavaid tulemusi, ei ole tarvis mingisugust erirelva. Tarvis ainult oma igapäevane sõjaväepüss hästi korda seada, ta iseloom ja omadused täpselt tundma õppida ja need laskmisel arvestada, endast ka „maksimum“ välja pigistada — ja parimad tagajärjed ei jää tulemata. Kümme kuni kakskümmend lasku väga head tuld (mitte kiirlaskmine) suudavad anda nii püss kui ka mees.

Kui jääda edasi lamamisasendisse, 10—20 lasu piiridesse ja pikaldase laskmise juure, kuid üle minna suuremale kaugusele, s. o. 300—400 m piiridesse, siis vast tuleks juba oma relva peale hakata erilisel mõtlema, kui tahetakse kätte saada „häid silmi“.

Olgu siinkohal lähem selgitus hea silma kohta. Arvestades kaitseliidu praegust lasketasapinda tuleb laskmine lugeda heaks, kui 10-lasulise seeriaga saavutatakse vähemalt:

lamades 85 silma,
põlvelt 80 „ ja
püsti 75 „

Loeteldud tulemuste saavutamiseks vähema arvu laskudega ei ole veel tarvis erilist täpsusrelva.

Esimest sorti harilik sõjaväepüss, kohendatult laskurile, täidab selle ülesande täie eduga. Püssi „kohendamise“ oli meil juttu pikemalt „Kaitse Kodus!“ nr. 4 — 1933. a.

Tähendab, me võime oma lasketasapinna viia õige kõrgele, kui me täiesti vabaneme „relvahaigusest“.

Vabadussõja alguspäevilt. Valvepostil

Veel kord kriipsutame alla, et meest ja padrunit ei tohi jätta relva varju.

Nüüd tuleb muidugi küsimus: millal siis hakata muretsema erirelvi? Vastus on lihtne: siis, kui harilik sõjaväepüss ei suuda ülesseatud nõudeid täita.

Näiteks, laskur tahab lamades asendist saavutada ainult 10-silmalisi tabamusi. Loomulikult on selleks tarvis erilist täpsuspüssi. Või tahab laskur suurema arvuliste laskudega võistlusest või laskmisest võtta osa või saavutada kõrgeid tulemusi põlvelt ja püsti asendeist j. n. e.

Põhimõtteks tuleb võtta, et kalleid täpsusrelvi muretsevad ainult need, kes neid relvi ka tõeliselt kasutavad. Mees, kes ennast erilisel ei harjuta, kes erilisel edasi ei püüa, ei vaja ka erilist relva. Tema igapäevane harilik töö vajab ainult harilikku relva.

Ei tohi lasta võtta maad arvamisel, nagu võiks tabava ja tiheda tule saavutada ainult täpsusrelvadega, kuna harilik sõjaväepüss on ainult „paugutamiseks“. Niisugune vaade ei vääri meest.

Korraliku ja laskurile sobitatud sõjaväepüssiga saab täie eduga sooritada kõik need laskmised, mis meie harilikul laskuril ette tulevad õppe-, lahing-, võistlus- ja sportliku laskmise alal.

Täpsusrelvi muretsema on mõtet ainult siis, kui nendega suudetakse ja tahetakse rohkem korda saata kui hariliku püssiga.

4. Meie täpsuspüssidest ja nende väärtusest.

Meil on praegu kasutusel täpsuspüsse kaht tüüpi:

Kaitseliidu tüüp ja
kaitseväge tüüp.

Kaitseliidu täpsuspüssid ilmusid esimestena ja suurt osa nende soetamisel etendas vanameister R.

Passup. Pärastpoole hakati neid püsse valmistama arsenalis.

Kaitseliidu täpsuspüss saadi paksema raua asetamisega jaapani püssi laele ja lukukojale. Püssi isearaldusteks on:

- 1) normaalse pikkusega raud (79 sm),
- 2) harilikust jämedam raud (eest 1,65 sm ja tagant 2,42 sm).
- 3) püssile jäävad peale ka harilikud sihtimisvahendid, nii et dioptersihiku kõrvaldumise järele saab püssi kasutada hariliku sõjaväepüssina.

Kaitseväge täpsuspüss, mis sai valmis veidi hiljem ja on monteeritud inglise vintpüssi laele ja lukukojale, omab lühema (64 sm), kuid tunduvat jämedama (2,7 sm) raua. Püss on varustatud dioptersihikuga, kuna harilikud sihtimisvahendid puuduvad.

Kaitseliidu täpsuspüssidest on tehtud inglise ja kaitseväge püssid — vene padruni alla.

On palju piigimurdmisi olnud küsimuse pärast, kumb täpsuspüssi tüüp on parem. Oieti niisugust küsimust üles tõsta ei saagi, sest püsside valmistamise põhinõuded on liig erinevad. Kui kaitseväge püssi loomisega jälgiti puht-sportlikku laskmist, siis kaitseliidu täpsuspüss oli mõeldud peamiselt täpsuslaskmise lahingrelvaks, mispärast tuli loobuda mõnestki soodustusest, mida omab puht-sportliku laskmise püss.

Senised võistlus- ja katselaskmistel saadud kogemused ei pane kumbagi tüüpi eelistatud seisukorda. Kui laskur on tubli ja laskemoo hea, tulevad mõlemast püssist välja ühesugused „maksimumid“.

Nii on 1932. a. lamamis- ja põlvelt asendite rekordid (300 m kauguselt 20 lasku) lastud pikaraualise täpsuspüssiga:

lamades — 192 silma (F. Šüts) ja
põlvelt — 18 silma (N. Ende).

Ainuke, mis pikaraudsel püssil võib osutada nõrgemaks, on see, et tuulise ilmaga, eriti risti või põiki laskesuunale puhuva tuulega, on püsti asendist laskmisel püssi hoidmine raskem.

Seni puuduvad küll usaldusväärsed tõendused, et üks tüüp oleks teisest parem ja mõne tüübi eriline reklaamimine ei ole millegagi põhjustatud.

Juba eelpool nimetasime, et mitte vähema tähtsuse kui püss omab laskemoon. Püssi tüübi otsustamisel peaks küll otsustava sõna ütleva laskemoon. Selle kohta pikemalt eespool.

Et lühike täpsuspüss osas laskurite peres leidis poolehoidu, ei olnud peastaabil põhjust keelduda ka kaitseliidule lühikese täpsuspüssi muretsemisest.

Uus täpsuspüss (lühema ja jämedama rauaga) saadi väga kergesti: jaapani vintpüssi laele ja lukukojale monteeriti 64 sm pikk ja 2,7 sm läbimõõduga raud. Kogu möödunud talve jooksul toimetati uue täpsuspüssiga katselaskmisi ja jõuti veendumusele, et see on tõeliselt tubli 100% püss. Eriti sobiv on jaapani vintpüssi pära. Samuti parajale kaugusele tuleb ka diopter silmast ega ole karta „nina veristamist“, mida tuleb ette mõne teise tüübi juures.

Igatahes uus kaitseliidu täpsuspüss rahuldab ka kõige nõudlikuma laskuri soove ja püssile ei tohi enam teha etteheiteid laskmisel ükskõik millisest asendist.

Uue kaitseliidu täpsuspüssi võib saada kas vene või inglise padruni alla. Nüüd olemegi jõudnud tähtsaima küsimuse juure, millest õieti olenebki püssi tellimine.

Kas inglise või vene padruni alla? Selle küsimuse peab otsustama püssi tellija. Otsustamisel tuleks arvestada järgmisi asjaolusid, mis räägivad ühe või teise poolt või vastu.

Vene padrun. Kest on suure mahuga ja rohulaengu suurus lubab igasugust kombineerimist. On võimalik saada väga häid valmis padroneid. Lapua padrunid — hinnaga 12 senti tükk — millised on täiesti 100% padrunid. Samuti kõrgeväärtuslikud on „F. N.“ vabrikus valmistatud padrunid, mille hind 8,5 senti tükkist ja väärtus ainult paari punkti võrra madalam „Lapua“ omadest.

Lõppeks saab neid padroneid ka ise laadida. Toimetatud katsed tõendavad, et kui õige kuul ja rohulaeng leitud ja padrun korralikult valmistatud, siis see on võrdne Lapua padrunile.

Asja nõrgimaks küljeks on, et puudub korralik õppelaskmise ja treeningu laskemoon. Tahetakse anda tõhusat tuld, tuleb kas osta eripadrunid või need ise laadida.

Inglise padrun. Kõige kõrgema väärtusega vabrikupadroneid ei ole ega ole neid ka nii pealoota. Lennuväe padrunid on head ja võrdsed vene „F. N.“ padrunitele.

Omalaetud padrunid on annud hiilgavaid tulemusi ja sel teel võib kindlasti saada kõige parema täpsuslaskemoona.

Igapäevaseks laskmiseks ja treeninguks on olemas täiesti korraliku valmis laskemoona (märgiga „P“ ja „W“).

Siis veel paljud laskurid, kes eelistavad inglise padrunit, põhjendavad oma valikut sellega, et laskmisel inglise padrun annab tunduvalt nõrgema tagasipõrke kui vene padrun.

See oleks küsimuse kohta enam-vähem kõik.

Kokkuvõttes võiksime ütelda püssi valiku ja muretsemise kohta:

1) Mees, kes piirdub igapäevase laskmisega, kohendagu ja sobitagu oma harilikku püssi.

2) Täpsuspüss tuleb muretseda neil, kes tahavad harilikust tasapinnast tõusta kõrgemale.

3) Vana täpsuspüss (pika rauaga) on oma võimeilt võrdne uuele püssile, kuid teda tuleb eelistada lahingpüssina (on parem arendada välja snaperi püss).

4) Puht-sportlikuks laskmiseks sobivad rohkem uued (lühikese rauaga) täpsuspüssid.

5) Küsimuse, kas püss tellida inglise või vene padruni alla, peab tellija otsustama ise, ja siin peaks mõõduandvaks olema laskemoona küsimus.

A. P.

Kas Teie olete juba endale muretsenud

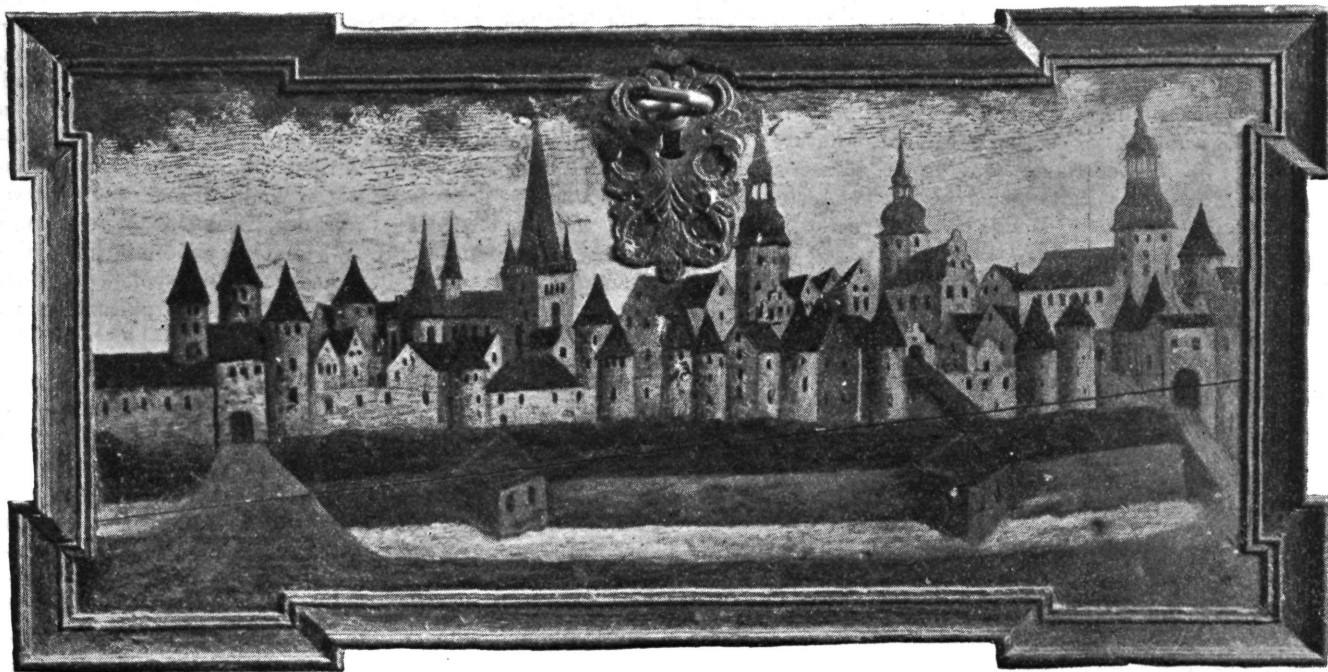
Kaitseliidu kirjastusel ilmunud teose

ÜLEVAADE EESTI VABADUSSÕJAST

1918—1920

Koostanud kolonel Jaan Maide

Raamat on saadaval kõigis raamatukauplustes üle maa, kaitseliidu malevate staapides ja kaitseliitlaste tarvete laos. — — Hind Kr. 3.50.

Vana Tallinn end. näituseaia poolt vaadatuna

Eestlased Tallinna faitsmas

26. märtsil mälestas meie pealinn oma ajaloolist päeva, millal tvene tväed 1571. a. Ivan Julma juhtimisel Tallinna piiramisest pidid loobuma.

Toome sel puhul kadunud ajaloolase H. Prantsu fulest kirjutuse, mis tuletab meele meie rahva kodufaitse tööd endistel aegadel.

Jätame siinkohal kõrvale eestlaste aurikka, 16 aastat kestnud (1208.—1224. a.) vabadussõja oma kodupinna ja rahva iseseisvuse alleshoidmiseks, samuti üle sada aastat hiljem teostatud „jüriöö mässu“ lood, sest need on lugejaskonnale küllaldaselt tuntud. Mainin vaid kiirepilgulisel vaatel mõningaid nähtusi sellest üle pooltuhandaastasest kurvast aegjärgust, millal meie esivanemad seisid võõraste isandate valju valitsuse ja kange valve all, olles ilma mingisuguse relvastuseta, kuna seda „pärisinimestele“ ei lubatud. Sest „jüriöö mässu“ järele valvati hoolsasti, et ei teki enam uut vastupanu ja selleks ei kogutaks relvi. Küll pidid eestlased „maaisandate“ sõjakäikudel suurte hulkadena olema kaasas, kuid ainult veomeestena „koormastu jaoks“ ja ka muidu käsilastena. Relvi neile ei usaldatud.

Harukorral ja asjaolude sunnil sündis seda siiski. Nimelt on saanud väga tuttavaks Vastseliina lossi kaitsmine 1558. a. suvel määratu suure vene sõjaväe vastu. Suudeti kaitsta kuus nädalat, kuigi kaitsevägi

oli äärmiselt nõrk: 80 ordu sõjasulast, vähene arv „Tartu kodanikke“ ja mõni salk talupoegi, muidugi lossi ümbruskonnast. — Paarkümmend aastat hiljem tegutsesid eesti talupojad tubli sõjajõuna, erilise väeosana, võideldes õige mõjukalt rootsi väe toetuseks venelaste vastu, suure tähtsuse omandanud Tallinna käsitöölise Ivo Schenkenbergi juhatusel (nimi on võõrapärane, võimalik aga, et ta oli eesti soost). Edaspidi kuuleme temast ligemalt.

Jättes kõrvale muud sellised nähtused võtan eriti kõnele eestlaste osa Tallinna kaitsmisel tsaar Ivan Julma suurte vägede vastu, kahel korral: 1570. a. augustist järgneva aasta märtsini ja 1577. a. jaanuarist märtsini, millised sündmused on kogu Tallinna ajaloos tähtsamate reas. Need töid talle suurt au, kiitust ja kuulsust laialt välismailgi, kus hinnati kõrgesti Tallinna vastupidavust ja tähtsust ka Kesk-Euroopale, kuna Tallinn võimukalt tõrjus tagasi idast pealevalguva aasialise toore vene võimu ja nii varjas ka teisigi Euroopa maid selle hädaohu eest. Selle ülitähtsa üles-

ande teostamises on tunduv osa eestlasilgi ja nii väärrib kõnesolev nähtus küll meiegi lugejaskonna tähelepanu. Selle kirjelduse juures jätame kõrvale piiramislugude üldsündmused, milleks siinkohal pole mahti.

Pealiskaudselt asjakäiku ajalooaamatute järgi vaadeldes ei ole eestlaste osavõtmist sõjast suuremat märgata. Tallinna kaitsmisloo kirjutajad, esireas tuntud kroonik Balthasar Russow, kes selles oma silmaga nägijana oli osaline, samuti ka teised ajalooaamatud kui ka raekohtu arvurohked protokollid ja muud aktid nimetavad eestlasi — „talupoegi“ — ainult vahel nagu möödamines, igatahes küll aga kiitvalt ja lugupidavalt. Üldiselt aga arvati kuulsusriikas Tallinna kaitsmine täiesti ja tervelt siinse eestluse teeneks. Rootsi kaitseväge arv oli Tallinnas sel ajal õige vähene ja seetõttu ka ta tegujõud nõrk, kuigi sellel korralikul ja õppinud väehulgal kahtlemata kaitsetegevuses nagu selgroona oli tähtis osa.

Kirjade järgi on tänini kaitsmise au ja kuulsus peaaegselt Tallinna saksa kodanluse arvele kirju-

Vastseliina lossi varemed

tatud ja „meestele“, kes julgelt oma kodulinna saatust kindla käega juhtisid aja murdlainetest läbi, eksitamata sõjahirmust, vintsutusist ja hädast, seatud raudne mälestustahvel, kus nende nimed kustutamatu kirjaga seisavad ülal“. Need on järgmised: juhatav bürgermeister Johann König, teised bürgermeistrid Arend Packebusch, Johann Pefersack ja Ewert Rotert, sündik (linnaalitsuse õigusteaduslik ametnik, nüüdses mõttes juriskonsult), Konrad Dellingshausen, raehärrad Becker, Bellholt, Boismann, Bollemann, Hügenjäger, Kluting, Korbmacher, von Luttern, Moller, Reyer, Sandstede ja Schröder; suure gildi ajutine vanem Hans Gieselmann. Nii täieline saksa värk. Nende kõrval on sõjaväejuhtidena tähtsuse omandanud Michael Schloyer, Hans Holtmann, M. Schwabert, rootsi sõjaväejuhid olid Gert Mundus ja Tõnis Maydell.

Need võrakohtlised nimed ei tohi aga ainukeseks mõõduandjaks olla nende kandjate rahvuse kohta. Sest veel hiljutise ajani, osalt praegugi, on tuntud eesti tegelased kannud võorakeelseid nimesid, mis omakohast mujalgi on tekitanud võorastava mulje, nagu oleks siin maal ainult sakslus, veidi ka rootslust ol-

nud mõõduandev. Sajandeid on eestlane täiesti võeras olnud „oma isade maal“, samuti ka ta pealinnas. Nimeliselt öieti veel enam kui tegelikult, sest olgugi et kaugelt suurem rahvaosa siin nii aineliselt kui ka vaimselt täiesti mahasurutud olekus pidi viibima, põlatud „talupoegadena“, hiljem täiesti pärisinimestena, orjadena — ikka ja alati on leidnud neid paremaosalisi, kes oma isikliku agaruse, osavuse ja andekuse tõttu — muidugi suurelt jaolt ka õnnelike juhtumite kaudu — „alastust hallist kogust“ välja võisid kerkida, saada paremale, jõukamale järjele, seda parandada ka oma järeltulijatele.

Täiesti võimatu on muidugi nüüd veel aktide najal selgeks teha, kui suurel arvul eestlasi hariduse ja varanduse omandamise teel jõudis maa kõrgemasse kihti. Aga et nende arv oli rohke, selle kohta on mitmekülgseid teateid, kaudseid ja ka otsekoheiseid. Ja asjaolude tõttu tohime küll õige kindlasti arvata, et otse Tallinnas neid leidis rohkesti. Oli see ju ainuke koht Eestis, kus ka küll — nagu igal pool — sakslus täiesti valitses, kuid kodanluse kujul, kiriku- ja riitlivoimust vabana. Ja see kodanlus oli loomusunnil mõndpidi maa pärisrahva vastu ausam, õiglasem ja sõbralikum kui valjud „maa-isandad“. Saksa kodanlus seisis kogu meie rahva pärispõlve kestvuse ajal eestlusega hoopis pahemas vahekorras kui muud meie maa võimud — osalt muidugi otse oma tulude nõudel, sest oma „emamaalt“ ei saanud siit maa kodanlus sugugi sel mõõdul lisa kui ta küsimiseks ja kostmiseks oli vaja, kuigi orduvõim seda sai. Nii pidi ta otsekoheisel elunõudel maa pärisrahva seast endale alatiseid uut jõudu ammutama.

Nõnda pole siis ainult tõenäitlik, vaid faktiline, et juba Tallinna alustamisest saadik siin eesti ollusel oli oma tähtis ase, eestlased polnud siis mitte ainult rohkearvuliseks alamaks kihiks, lihtsaiks töölisteks ja teenijaiks, vaid ka täisõiguslikeks linnaelanikeks — kodanikeks. Daaniaegseis asjakirjadestki nimetatakse mitmel puhul linnamaksu maksjate nimekirjas otsekohe eestlasi, majaomanike arvus leidub mitu eesti nime ja üks öeldakse otsekohe linna täiskodanik (Vollbürger) olevat.

Et siis eestlased esinesid alles oma rahvuslike nimedega, selgub asjaoludest. Sakslase mõju linna eestlasile polnud endisel ajal sugugi nii suur nagu see ilmes pärastpoole, sest saksa omakultuur oli sel ajal veel tähtsuseta, see toitend alles ladina kultuurist ega tõmmanud eestlasi oma hiilgusega enda külge, nagu hiljem. Rahvuse peale ei pandud just rõhku, tegelikus töös võis eestlane aga sakslasega küllalt võistelda ja endale võita lugupidamist kui ka kosuda varaliselt. Eesti ollus Tallinnas säilitas siin kaua oma keelt ja rahvust. Seda tunnistab täie kindlusega asjalugu, et katoliku ajal linna eestlasil endi jaoks kirik oli tarvitada, otse kõige vanem, nimelt raekohtu jaoks ehitatud, pärastpoole Pühavaimu kirikuks nimetatud.

Aga veel enam: ka Tallinna teisis kirikuis, Oliviste ja Niguliste, kus üldiselt sakslus küll oli isandaks, seati 16. sajandi alul eestlastegi jaoks oma iseäraline „jutlustetool“ (kantel). Vististi ei tehtud seda teeni-

jasinimeste pärast, vaid eesti sugu täiskodanikele, kes oma keelt ka kirikus soovisid kuulda.

Peale linnakirikute oli katoliku ajal kirikuid ja kabeleid ka aleveis, nimelt Kalarannas „Püha Gertrudi“ kirik (mis teatavasti hukkus 1570. a. piiramisel) ja 16. sajandi keskel olid püha Johannese haigla juures (nüüdne „Seegi kirik“) Pirital eriõpetajad ametis. Nende koguduse liikmeiks olid tõenäitlikult enamasti kõik eestlased, kes ju esindasid alevikuelanike kogu, sest sakslus pesitses üksi kesklinnas. Nij pidi eesti sugu inimeste arv Tallinnas õige rohke olema.

Teine tunnusmärk eesti ollusest lugupidamise kohta on nähtus, et Tallinnas nõutati eestlasile nende omakeelne seaduseraamat, millest mõned katked linnaarhiivis on säilinud. Veel mõjukamalt tõendab seda selles kogus leiduv eestikeelne v a n d e k a v a. See on küll koguni lühike, kõigest paarirealine, omakohast aga täielik: vandeandja töötab sõnakuulmist ja truudust ausale raadikohtule ja sellele kõrgele sõjaväe meistrile (Liivimaa ordumeister, kes oli nimeliselt Tallinna ülemvalitseja).

Sellest näeme täiesti kindlalt, et Tallinna kodanikeks tihti võeti eesti sugu inimesi, kes selleks tarvilist vannet oma keeles tahtsid anda, ja et linnavalitsus seda soovi üsna loomulikult pidas ja täitis, sellega eesti keelele andes ametikeele õiguse.

Eesti sugu elanike rohkusest ja tähtsusest tunnistavad ka 17. sajandi alul Pühavaimu kiriku õpetaja Mülleri jutlused, milles kaudselt kuuleme, et linna eestlaste juures leidus omajagu jõukust ja head korda ja et kiriku juures oli eesti kool. Õieti huvitav on veel 1627. a. Tallinna kuulsa doomkooli ajaloosse märgitud

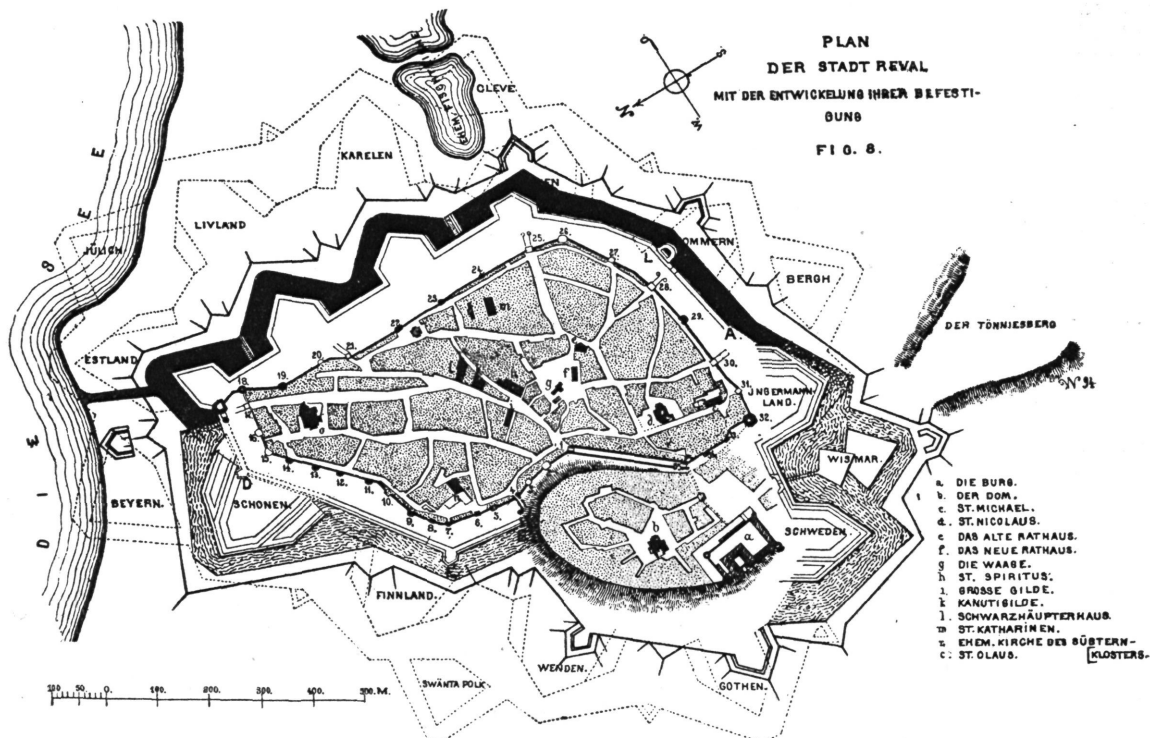
teade, et selle kasvandikud 1591. a. kõik olnud eesti soost, kellest mõned osanud saksa ja rootsi keelt; teised said arvatavasti oma keelega läbi...

Ajajooksul muutus asjalugu suurelt. Tallinna peale tulnud rasked ajad puutusid muidugi kõige tunduvamalt nõrgemat eesti ollust ja hävitasid selle suurelt osalt. Jõukam ja püsivam kiht uppus aga seiskorra mõjul ikka enam sakslusse. Iseäranis mõjukalt sündis see abjellumise tõttu saksa sugu eianikega, sest segarahvuselistes perekondades sai iseendast mõistetavalt ausamaks peetud saksa keel kodukeeleks ja nii saksastati järeltulev sugu järjekindlalt. Oma keelega heitsid eestlased enam-vähem ka senised eesti nimed ära ja võtsid vastu saksa omad, millega ümberrahvustamine sai täieliseks.

Sellest siis selgub, et Tallinna osavusega ja augarjuhtiv saksanimeline kodanlus kahtlemata õige suuresti oli eestivereline. Nagu igal pool mujal, on ka Tallinnas eesti ollus sakslusele sajandite jooksul väga rohkesti toonud lisa, seega jaganud värskest ja jõudu, seega tõstnud võõra rahvuse võimu, enda oma aga raskesti nõrgendanud, kuna temast just mahlakamad osad nopiti välja, võõra rahva väetiseks ja arvu tõstmiseks. See oli meie rahva kurbloolus kahe kolmandiku aastatuhande jooksul...

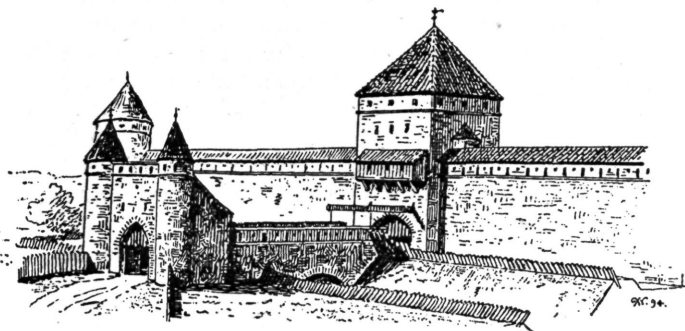
Kõigest, mis siin kuuldud, võiks olla selge, et aust ja kuulsusest, mis Tallinn omandas oma tublil kaitsmisel üle 350 aasta eest, õige hea osa langeb eesti sugu, kuigi võõranimeliste, linlaste osaks. — — —

Oleme seni kõnelnud eesti olluse osast Tallinna kaitsmisel kaudselt. Aga ka eestlaste otsekohene osavõtmine oma kodulinna kaitsmisest ei olnud

Vana Tallinna kindluste plaan

sugugi vähene, kuigi selle sündmuste kirjeldajad sakslased arusaadaval põhjusel on jätnud otsekohe nimetamata. Eesti sugu linlaste tegevus jäi arusaadavalt täiesti saksluse avalduse varju. Iseäraliselt on ometi nimetatud eesti talupoegade, maalt rahva, kaasabi ja toetust. 1570. a. piiramise lugu kirjeldades sün-

Viruvärav 16. sajandil

nib see küll õige kahvatult, nagu möödaminnes. Enam ja täielisemalt kõneleb sellest Russov teise Tallinna piiramise loo kirjelduses a. 1577. Et aga mõlemate piiramiste loo sündmused olid õieti ühtmoodi, võime heal põhjusel oletada, et see, mis on teatatud teise piiramise kohta, suuresti sobib ka esimese kohta.

1570. a. olid Tallinna kaitseväes — rootsi sõdurite ja linlaste ning linna palgasõdurite kõrval — tegevad ka „sõjapõgenejad maalt, mõisnikud ja talunikud“, teatab Russov. Samuti oli lugu ka teisel piiramisel. Kuid siis olid talumehed tähtsal arvul osalisteks ka otsekohe linna palgatud kaitseväes. Selle kohta on huvitav teade linna raekohtult 26. veebr. 1577. a. rootsi kuningale saadetud kirjas. (Ärakiri on linna arhiivis alles.)

Selles öeldakse, et linn need nelisada tündrit vilja, mis ta Rootsi kroonult on saanud, lootes seda linna kasuks ära müüa ja saanud rahaga palgata sõdureid, pidanud välja jagama talunikele, keda ta hädasunnil sõjameeste asemel võtnud oma teenistusse. Nähtavasti on aga need talunikud-asesõdurid oma ülesande täitnud kõigiti korralikult ja tublisti, kuna nende üle ei avaldata vähimatki laimust ega kaebust.

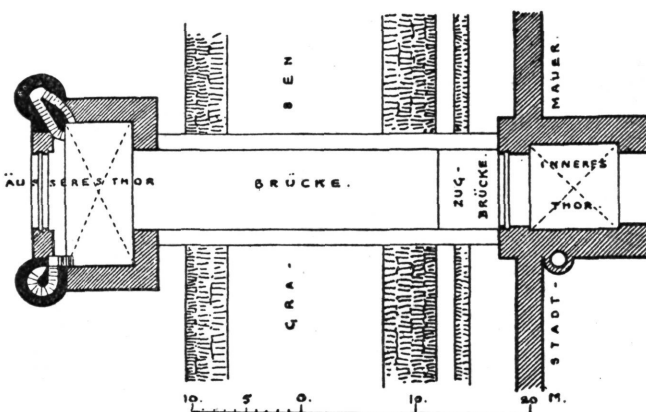
Eriliseks kaitseväe osaks oli seekord üks õige isemoodi sõdurite koondis, n.-n. „Hannibali rahvas“ — ta juhataja nime järgi. Selle ajaloolise nime omandas mainitud isik põhjusel, et tema sõjavägi siin maal oli niisama kuulus ja kardetav kui 2000 aasta eest Kartago väejuhi Hannibali oma Itaalias ja et ta juht millegagi ei jäänud maha oma kuulsast eelkäijast. „Hannibal“ oli tõeliselt eelmaintud Ivo Schenkenberg (eesnimi osutab vene algupärale), Tallinna kodaniku poeg, noorena siin töötanud kardsepa sellina, hiljem oma sõjaka loomuse tõttu hakanud mõõgameheks. Kõnesoleval täielise korralageduse ajal meie maal sigisid siia riikide sõjavägede kõrvale oma käel tegutsevad vabatahtlike sõjasalgad, millest tuntuimad on n.-n. mõisamehed. Neil oli ainsaks sõdimise sihiks sõjasaak ja makstav palk, müües oma mõõga nii igäuhe teenistusse, kes aga neile maksis. Nii vahetasid nad

oma isandaid tihti, võideldes täna Rootsi lipu all Poolaga, homme ümberpöörduvalt.

Niisugune juhuslik sõjalaste salk oli ka „Hannibali“ vägi. („Hannibali“ väe tegevuse lõpp oli traagiline: ta sattus vene vangi ja hukati a. 1579 Pihkvas.) Siin olid osalisteks peaaegselt eestlased, mistõttu ta eraldus teistest. Siin olid tegevad inimesed, kes sõjalalus aetud meeletehetele, kodukohast ilma, nüüd ise läksid sõjateele. Seepärast hüütigi Schenkenbergi „talupoegade Hannibaliks“. Seistes nimepidi küll Rootsi teenistuses ja võideldes esireas venelastega, oli tal peatöök oma käel tegutsedes Vene võimu all olevate maa-kohtade rüüstamine.

Asjalugu, et „Hannibali“ sõjalased endile suutsid nõutada suure mõju ja tähtsuse, näitab õige selgesti, et eestlaste sõjakas meel isegi kauase surve all ometi polnud raugenud, vaid soodsal võimalusel võis avalduda.

See ilmus õige tunduvalt ka Tallinna kaitsmisel, kui linn hädasunnil endale kutsus appi „Hannibali“ väe. Ta eriülesandeks oli linnas tekkivate tulekahjude kustutamine. Selle hädaohu kõrvaldamiseks oli linnavalitsuselt antud käsk kõigilt majapööningult koristada heinad, õled ja muud kergesti süttivad ained. Ühtlasi oli iga majaomanik kohustatud väljas pidama vahti, kellel käepärast seisid märjad härjanahad ja toobrites sõnnik, et tulistest kuulidest tekkiv põlemine kohe kustutada. Öösi sõitsid linnas ümber ratsaväesalgad, et takistada tekkivaid tulekahjusid. Iga kahjutuks tehtud vaenlase „tulepalli“ eest, mis „linnaülemale“ näha viidi, maksti „Hannibali“ meeste tasuks kolm marka (nüüdse 18 E. kr. väärtuses), pealeselle said nad pool taalrit igalt majaomanikult, kelle vahita olevalt pööningult nad said kätte ja kustutasid tulepalli. „Sel põhjusel on siis need poisid“ — nii kirjutab Russov —

Rekonstrueeritud Viruvärava põhiplaan

„üsna lõbusaks saanud, nad on suure hoolega õöl ja päeval tulepallide peale jahti pidanud, otse niisama kui poisikesed uulitsail kurnimängul, nii et mõnigi, kes sõjahädas oli kurb ja murelik, sai rõõmsaks ja pidi naerma.“

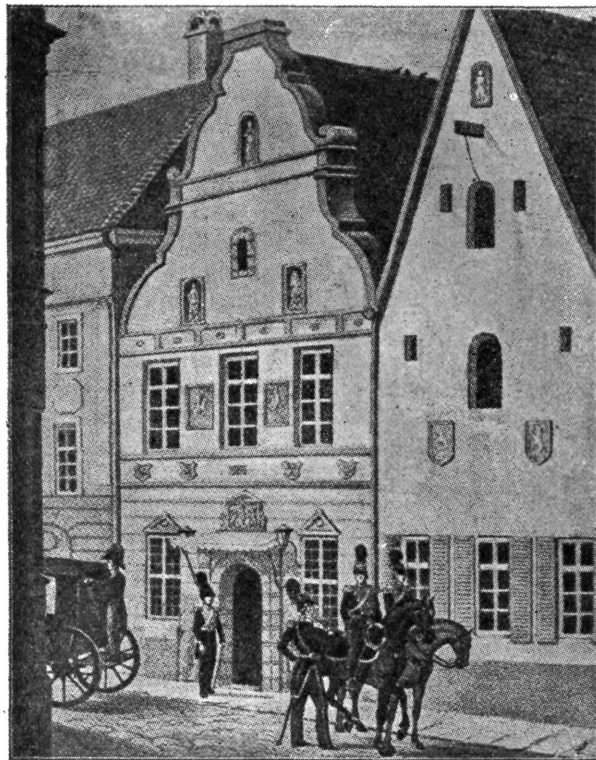
Arvatavasti on ajalookirjutaja seda asjalugu oma poolt ilustanud, sest lõbusat tuju ei võinud linna lan-

gevate pommide kahjutuks tegemine küll tekitada, kuna nende hädaohtlikkus oli küllalt suur.

Sootuks teisekujulise kirjelduse pommitamisteggevusest annab keegi asjaosaline, Tallinna kaitseväes olnud üliõpilane, kes piiramisloost oma poolt avaldas trükis erilise lendlehe (Saksamaal), mis sobib peajaseliselt Russovi teadetega, neid aga mitmeti täiendades. Temalt kuuleme, et vaenlane 4. veebruari ööl lasknud linna peale üle 240 mürsu, millega linna virutanud üle 30 „tulepalli“ ja hulga kuule. Järgnevail ööl tulnud tihti veelgi rohkem mürske. Mõnikord olnud vahetpidamata pommitamise päeval lugu nii, et kõikjal, kus liiguti, pidi oldama ettevaatlik, et mitte surma saada. Sarnasel asjalool oli „Hannibali meestel“ tegemist küllalt pommide peale „jahipidamiseks“.

See kustutustöö oli linnakaitsjale siiski enam vahe-tegevuseks. Hoopis vaevalisem, hädaohtlikum ja ohvraid nõudvam oli piiravate vaenlastega võitlemine. Selleski seisid Schenkenbergi talupojad väärikselt rootsi sõjalaste ja linna kaitseväge kõrval. On otsekohe öeldud, et „linna sulased ja talunikud“ vene-lasi ajanud välja nende kantsist Harjuvärava ees ja lõhkunud kantsi maha. Ja 9. märtsi väljatungimisel, mis suuresti mõjus piiramise lõpetamiseks, võidelnud iseäralise hulljulgusega üks sõjalaste salk, mille eesotsas seisnud linna sulaste peamees Klaus Holste ja Schenkenberg oma seltsilistega. Kui vene väe äramineku järele vaadeldud nende leeri, äratanud linlasis jälestust „viimses võitluses langenud linna sõjasulaste ja talunike surnukehad, mis ilmselt kandsid selgeid piinamiste jälgi“. Nii tegutsesid talunikud südilt võitlejate esirinnas, langedes auga oma kodumaa ja omaste eest, olgugi alludes võõrahõimulisele valitsusele, mittevabade isikutena, näidates sellega selgesti, et eesti mehemeel polnud kustunud, kuigi sajandite kestes võõraste käsutuse all seisti relvastamatult, eemal igasugusest sõjaväelise harjutusest.

Kõigest sellest, mis siin kuuludud, selgib küllaldaselt, et kiitusest, mis Rootsi riigi maavalitseja Soomes Hans Larson — kellele oli Vene vaenuväe tõrjumine Tallinna alt ülitähtis, sest sellega varjati ju Soomet —

Mustapeade maja esiplaan

oma Tallinna raekohtule saadetud kirjas 7. apr. 1571 sellele jagas, nimelt et tallinlaste tublidus nende heale linnale keisrite, kuningate, kuurvürstide ja vürstide juures ja kõigis kristlaste maades annab vägevast kuulsust ja nime, au ja ülistust... igaveste aegade ni, õige suur osa langeb Tallinna eesti soost elanikele ja talupoegadele. Samuti avaldas rootsi kuningas Johann oma kirjades „raekohtule ja kogukonnale“ kiitust ja tänu nende vapruse, kestvuse ja truuduse eest, mis Rootsi riigile tuli nii suureks tuluks. Eestlased on oma riigikodaniku kohustuse ka siis tublisti täitnud.

Veli Saarinen

SALPAUSSELJA SUURSUUSAVÕISTLUSED SOOMES

Mitukümmend tuhat vaatajat igast maanurgast. Soomes on suusapäev, nagu meil laulupidu. Eeskujuline võistluskorraldus. Kõik paremad suusatajad on Soomes maalt.

NÜÜd, mil kevade tulekuga talvesportlased teevad kokkuvõtteid läinud sesooni saavutistele — toome võrdluseks kirjutise — andmeid selle meie vennasrahva juures suurelt arenenud ala kohta Soomes viibiva meie kaitseliidu silmapaistvama sportlase mlv. NIKOLAI KÜTTISE sulest.

Märtsikuu 11. ja 12. päeval peeti Soomes, Lahtis, suuri rahvusvahelisi suusavõistlusi. Suurvõistluste nimetus oli „Salpausselän hiihdot“ ja oma suuruselt olid nad käesoleva aasta maailma suurimad. Käesoleval talvel on küll peetud enne Salpausselja võistlusi kahed suurvõistlused. Insbrukis ja Hollmenkallenis, millest aga ei võtnud osa kõik Soome paremad, peamiselt majanduslikel põhjusil. See võistlus tõmbas kaasa iga soomlase. Oli ju nüüd kaalul nende lemmiku Veli Saarisemise paremus otsustamine, mille kohta oli Hollmenkallenis tekkinud kahtlus, ja teiseks oli küsimus välismaalaste edukas esinemises. Kõige selle huvi tõuks aitasid kaasa korraldajad. Juba kuu aega enne võistlusi olid saadetud igasse maanurka suured reklaamlehed ja üleskutsed ning nädal varem juba võistluste reklaamkavad ja osavõtjate nimed.

Tänu siis nende korraldajate hoolele ja rahvusliku spordi tähtsusest arusaamisele kujunesidki Salpausselja suurvõistlused mitte üksi võistluste nautimise maiuspalaks, vaid veel enam korraldajate võimete demonstratsiooniks.

Raudteevalitsuse vastutulekuga oli antud raudteel kõigile võistlustele sõitjatele hinnaalandus, mistõttu juba võistluste eelpäevil rongid sõitjaid olid niivõrd täis, et võistluspäevil pandi erarongid käima. Rahvast voolas kokku igast maanurgast, nagu seda meil näeme laulupidudel.

Magamiseks võimalikud ja võimatud kohad olid korraldatud ja lotad olid valmis ostnud suured toidutagavarad piduvõõrastele.

Võistlused algasid laupäeval. Taevataat polnud

kuigi armuline olnud, ja oli just sellise ilma annud, nagu seda oli Viljandis 1931. a. talvel peetud suusavõistlustel.

Taevast kattis paks udu, millesse poolenisti uppusid Lahti kõrged raadiomastid, ja suusahüppemäelgi olid nelja osavõtva rahvuse, Soome, Rootsi, Norra ja Jaapani, lipud nukralt longus.

Päeva peaalaks oli 17-km suusatamine 118 osavõtjaga. Puudusid suurused, nagu Saarinen, Soome kaitseliidu meister Liikanen, rootslane Utterström, kes hoidsid jõudu järgmiseks päevaks.

Seepärast kujuneski võistlus ainult vähemate vendade omavaheliseks jõukatsumiseks, kuid sugugi mitte konkurentsivaeseks. Võitis lahtilane Huupponen, niivõrd võimsalt ja jõuliselt, et oldi arvamisel tema võidust ka sel juhtumil, kui oleksid koos olnud kõik maailma parimad. Nädal varem Hollmenkallenis võitis sellel distantsil K. Heikkinen, kes nüüd jäi aga 10. Tema lallepojad selle eest hoidsid oma suguvõsa lippu kõrgel, ja võitsid 2. ja 5. koha.

Sama päeva õhtupoolikul ja ka järgmisel päeval peeti suusahüppeid, nii noortele kui ka vanadele. Siin ei ole meil soomlasilt palju õppida. Neil on see spordi ala samuti noor ja külalised, norralased ja rootslased, olid siin peremehed. Peab aga mainima, et paremad olid siiski noored, mõned koguni kümneaastased, kes püsisid ühes tasapinnas vanematega, ja just nendest on võimelised kasvama paremad mehed. Võitjad norralased Christiansen ja Vinjarengen on tuntud nimed, ja nende paremad hüpped, mis küündisid 43,5 m, ei

Hüppel

olnud eriti heaks Salpause hüppemäele, kuigi siin ilm oma mõju avaldas.

Järgmine, s. o. pühapäevane, päev jättis eelmise

enda kõrval täiesti varju. Kui erarongid vahetpidamata töid külastajaid, ja ümbruskonnast voolasid rahvaogjad, siis pole midagi imestada, kui müüdnud oli 15.000 mitte eriti odavat pääsetähte (60 snt.—1,5 kr.) ja mitu korda niisama palju inimesi oli vaatamas võistlusi eemalt ja võistlusraja kõrvalt.

Päeva kandealaks oli 50 km suusatamine. Et seegi ilm jällegi oli sarnane eelmisele siis tuli suusaäärdeoskus tähtsale kohale. Eriti kunstnikud olid sel alal rootslased ja norralased, kuna soomlasist siin mitmed just määrde ohvriks langesid (Liikanen, Heikkinen j. t.).

Ülekaalukalt tuli võitjaks Saarinen, kuna tema peakonkurendil, rootslasele Utterströmil, katkes suusa-side 18. km. Siis oli ta juba Saarisest 2 min. järel.

Raske on kirjeldada seda vaimustustormi ja hüüdeid, mis tuli 15.000 pealtvaataja suust, kui Saarinen jõudis finiši, ja kui palju oli nende seas noori, kes endile siis töötasid jõuda kord nii kõrgele kui on veli Saarinen.

Soomlased on head spordistatistikud. Igaühel neist on teada kõigi võimed ja tulemused. Ja seepärast ei olnud väike rahva imestus, kui saabus finiši seni täiesti tundmatu mees, karstulane Viitanen. Tulemusest selgus, et ta oli teine, mis teda ennastki pani imestama. Polnud ta seni veel kuski erilisi tähelepanuvaid tulemusi saavutanud, ja nüüd korraga teine! Ning rahvas hindas vääriliselt võitjaid...

See kõik, millest siin puudutatud, polnud mulle uus. Olin seni peagu kõigil Eestigi suuremail üleriiklikel suusavõistlustel olnud, ja sealgi on alati olnud võimsaid ja kaasakiskuvaid võistlusi. Eriti veel sellest ajast, kui võistlusi peeti ühisstardiga, kus oli kohe näha, kes on võitja ja võidetu. Ka osavõtjate arvult ei jäänud meil peetavad võistlused sinseist põrmugi maha. See, mis aga siin need võistlused tegi eriti nauditavaks, oli suurepärase võistluskorraldus. Lahti paremad mikrofonimehed olid palutud selleks puhuks mikrofone taha, ja nad täitsid oma ülesande hiilgavalt.

50 km suusatamise tagajärjed.

K o h t	Lõpp-tulemus	Stardi nr.	8 km	16,5 km	19,5 km	29,5 km	32 km	41 km	45,5 km
1) V. Saarinen, Virolahden Sampo .	4.03.46	106	35.25	1.12.00	1.40.00	2.22.40	2.37.30	3.20.30	3.42.30
2) V. Viitanen, Karstulan Kiva	4.11.04	68	36.35	1.15.00	1.44.00	2.27.47	2.43.30	3.27.15	3.50.20
3) V. Toikka, Kotkan Into	4.13.39	45	38.00	1.18.00	1.47.30	2.21.52	2.47.30	3.32.00	3.54.00
4) A. Riivari, Metsäkylän Kurssi . . .	4.14.38	29	36.05	—	1.43.00	2.25.05	2.36.30	3.28.35	3.53.20
5) K. Nordfjellmark, Norra	4.14.59	119	—	—	1.44.00	2.29.18	2.45.00	3.30.05	3.53.30
6) P. Samuelsen, Norra	4.18.52	115	38.30	1.18.00	1.47.00	2.31.17	2.47.30	3.32.55	3.57.00
7) U. Mathlein, Ounasvaaran HS . . .	4.19.43	65	39.30	1.18.00	1.49.00	2.34.23	2.50.30	3.36.00	3.59.00
8) N. Huupponen, Lahden HS	4.21.02	20	38.00	—	1.47.30	2.33.53	—	3.36.50	4.00.30
9) H. Vikström, Rootsi	4.22.00	91	36.35	1.16.00	1.46.00	—	2.45.00	3.34.50	4.00.00
10) S. Nurmela, Vehkalahden Veikot	4.23.21	36	36.25	1.15.30	1.44.30	2.28.41	2.45.00	3.33.25	3.59.00
11) E. Åberg, Nummen Kipinä	4.24.15	63	37.55	1.18.00	1.49.30	2.36.25	2.52.30	3.38.10	4.02.00
12) A. Paananen, Saarij. Pullistus . . .	4.24.20	50	36.40	1.17.00	1.45.00	2.29.13	2.55.30	3.33.40	4.01.20
13) M. Lappalainen, Liperin Kivekkäät	4.25.54	55	37.00	1.16.30	1.45.30	2.30.34	2.47.30	3.35.20	4.03.00
14) V. Sipilä, Vehkalahden Veikot . .	4.27.03	35	39.10	1.19.00	1.49.30	2.41.05	2.52.30	3.37.10	4.05.55
15) M. Husu, Kotkan Into	4.27.23	113	39.15	1.19.00	1.50.30	2.38.48	2.56.00	3.41.20	4.04.00

Kui väljusid stardist võistlejad — 30-sek. vaheajaga, anti teada kõik andmed nende kohta. Kui oli võistleja mõne tähelepandava võidugi saavutanud, lisati seegi juure.

Võistluste ajal, kui suusatajad olid sõitmas 50-km ringi, anti mikrofoniaga teada kõigi võistlejate vaheajad seitsmest kontrollpunktist! Pealtvaatajaskond, kes oli eemal tegelikust võistlusest, elas nüüd kogu aja sellega kaasa.

Eelmisel leheküljel toodud tulemustabel oli välja pandud, ja sinna kanti viivitamatult kontrollpunktidest saadud andmed. Kui võistleja oli läbistanud finiši, anti viivitamatult tema tulemus teada, samuti ka koht. See andis võistlustest asjaliku ülevaate, ja tõstis nende väärtust.

Võiks siin kohe täie kindlusega öelda, et meie ei suuda tõusta suusutamises väärilisiks põhjamaalastele enne, kui ei tõmmata selleks kaasa rahvamaasse, kui ei tehta võistlusi huvitavaks ja kui ei austata võitjaid. Ja seda kõike teeb parimini hea võistluskorraldus.

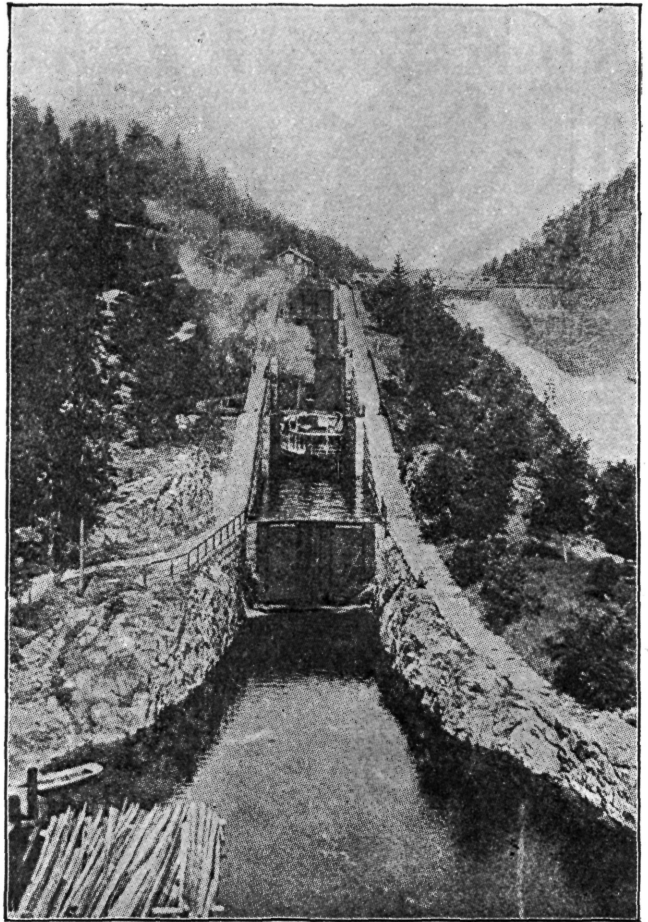
Vast ainult siis, kui meil kujunevad üleriiklikud suusapäevad samadeks suurpäeviks nagu seda näit. on laulupidu, kuhu sõidab kokku igast maanurgast mitte üksi osavõtjaid, vaid ka pealtvaatajaid. Vast ainult siis, kui neil suusasuurpäevil võitjate nimed ümbritsetakse kuulsussäruga, mis äratab teistes kadestustunnet ja tiivustab nooremaid eesmärke saavutama. Vast ainult siis võime endid sel alal kõrvutada teiste põhjamaalastega.

Samadel võistlustel peeti ka naiste-võistlusi. Maa pikkus oli 5 km — ja osavõtjaid mitte eriti rohkesti — ainult veerandsada, selle eest igäüks aga kuulsus omaette. Peagu eranditult kõik maanimised. Suuremal osal poisipea isegi veel tundmatu. Kuid selle eest hea suusavarustus ja veel parem sõidustiil.

Sattusin juhuslikult kokku Soome kolmekordse akadeemilise meistriga — prl. Virtamo'ga, ja avaldasin imestust, miks ta ei võistle siin, millele tema sõnas, et linlasel ei olevat siin mingit väljavaadet. Võistlejad on siin kõik vastupidavad ja tugevad — täiesti nagu mehed. Ja nii oligi.

Kui meil peeti esimesi suusavõistlusi Tapal ja Rakveres, siis oli raske öelda, kas seal oli maa või linn parem. Ei toonud selgesti eraldatavat vahet sinna ka järgnevad Viljandi ja Jänedu suusasuurvõistlused. Oli seal kohaletulijaid nii linlasi kui ka maainimesi.

Juba mitu aastat kirjutab ajakirjandus ikka seda endist lugu, et maa saavat enda kätte suusutamishetmoonina ja seda õige pea. Kuid see „pea“ ei tule ega

Juba kohisevad kosed

tule. Seni on see küsimus olnud väga lahtine, nagu mainitud juba eelpool.

Soomes seda aga ei ole. Kui peeti kaitseliidu üleriiklikke suusavõistlusi, siis parem helsinglane oli 45. Kõik võitjad olid maalt. Ei tea Salpauseltki ühtki nime, kes oleks kuulunud linnakodanike perre.

Seega siis veel täienduseks varem toodule: Kui meie oma suusaspordi viime kõrgele, siis seda ainult maa kaudu.

Meie suusaspord on noor, kuid hoolimata sellest on ta nüüdki küllalt edusamme teinud. Need sammud sel alal pole jäänud üksi oma maa piiridesse, vaid näit. Soomeski on mainitud eesti kaitseliidu ja kaitseväge edukat tegevust suusaspordi alal.

Selles suunas edasi sammudes võime meiegi varsti oma parimaid saata Salpausseljale, ja oodata sealt mehi võidupärgadega.

Vaja ainult energilist ja teadlikku tegevust!

Järg „K. K.“ nr. 3—5, lhk. 135

Vabadussõda.

Löögipataljonist — soomusrongile.

Lumekehv detsember 1918. Päev-päevalt edasitungiva punaväe kätte langevad asulad ja raudteejaamad. Narva ongi langenud ja vaenlane ligineb Rakverele. Tallinnas on seisukord väga kindlusetu, rahva meeleolu rututud, kõikjal puudub usk punaste bandede tagasilöömise ja äsja alanud iseseisvuse säilitamise võimalusse.

Tallinna sadamasse sakslasilt merre visatud ja nüüd sealt väljatõstetud püssilukkude järele sõidul näeme samas toakraami laadungis laeva. „Pagevad Soome kohkumalöödud perekondadega, osa olevat juba üle lahe,“ seletab keegi. Sadama kontoris laeva ootel tulebki juure üks kohkunu ja sõnab vihaga meid silmitsedes: „Andke mulle poeg tagasi!“ Poeg olevat kodunt ära jooksnud esimeste koolipoistega Narva ja olevat kadunud. Kommunistlik kihutustöö ja selgitamine, et on mõttetu paljaste kätega minna sõdima Suur-Vene vastu, lõi äreva ja rahuga meeleolu üle maa, teisel oodati põnevusega inglaste saabumist.

Ajutine Valitsus avaldab sisemise julgeoleku kindlustamiseks „Tallinna Teatajas“ teadaande, millega koondatakse koolide viimsete klasside õpilased kooliõpilaste roodu. 16. detsembril, roodule määratud formeerimispäeval, on esimestena kohal Narva maanteel Beljaevi naisgümnaasiumi ruumes seni kaitseliitu kuuluvad kooliõpilased, neile saabub rohkesti lisa. Klassiruumidesse paigunevad rühmad koolidena. Varsti mürtsub muusika, poisid on toonud kaasa ka koolile kuuluvad pillid.

17. detsember on riigile esimene raskem katsumispäev. Linnas leiab aset kommunistlik väljaastumine. Selle likvideerimisega tegelevad värsked rühmad kooliõpilaste roodust. Rindel halveneb seisukord järjesti, mobiliseeritud meeste omavoliline lahkumine rindelt muutub massiliseks. 19. detsembri hommikul ilmuvad kooliõpilaste roodu kindral Laidoner, admiral Pitka ja kolonel Kann. Kihutuskõnedes selgitatakse sissetunginud punaste bandede nõrkust tugeva löögiüksuse vastu. Selle löögiüksuse, mis võib veel punaseid purustada, peavad moodustama haritlased, seepärast tuleb kõigil õpetajail, üliõpilasil ja kooliõpilasil astuda vabatahtlikult haritlaste formeeritavasse löögigrupi — löögipataljoni. Kõnede lõppedes algabki kohe vabatahtlike kirjutamine löögipataljoni. Poiste hulgas tehtud kihutustöö tõttu kirjutavad endid löögipataljoni umbes 130 poissi.

*

Väerind vajab kuulipildujaid ja kuulipildureid. Samal õhtul moodustatakse koolidest väljavalitud poistest meeskond, kellest peab saama kuulipildurid. Keskööl, tunnimees väravas, algab V. Patarei tän. admiral Pitka töökojas kuulipildujate tundmaõppimine. Õpetajatena on kohal leitn. Böstrov ja veel keegi ohvitser. Töökoja-

ruumes leidub paar Maksimi ja paar Colti, räägitakse, et need olevat adm. Pitka merepõhjust välja toonud. Välimus on neil küll selline. Valin õppimisalaks Maksimi. Meelestuvad esimesed kokkupuuted kuulipildujaga. Õudne ja hirmuäratav oli üksiku kuulipilduja ragin Paksu Margarete juures vene revolutsiooni päevil 1917. Samal ajal sai selgeks kuulipilduja mõju massile Laadaplatsil, kus Ülemiste kasarmuist madruste juhtimisel revolutsiooniga ühinenud paarituhandeline sõdurite kolonn linna minnes jõudis S. Tartu maanteele. Siis äkki kuuldus kuulipilduja tra-ta-ta-ta... karistusvangla poolt, ja nagu nõiavitsaga löödud, jooksis kabuhirmsus laiali mõnetuhandeline revolutsiooniline sõjavägi, voolates jõena kõrvaltänavaile. Ise ka suure ähmiga nendega koos joostes Lutri tänavat mööda Torupilli kõrtsi suunas näen mahajäävat kalosside parve, kaasas olev sõber soovides abistada ees jooksvat kodanikku, häigab jalaga ees mahajäänud kalossi, kuid ka endal lendab kaloss jalgast. Mis nüüd muud kui kaloss kaenla ja hoovivärvast võrresse hoovi. Hiljem selgus, et kuulipildujast olid madrused lasknud õhku löbu pärast.

Õo vältel harjutame laadimist, sihtimist ja saabuvaks koiduks on kümmekond kuulipildurit küpsed, et samal päeval asuda teele väerindele. Väerindel, seisukorra muutuse tõttu tuleb iseseisvalt väljasõidust loobuda, astume vabatahtlikult formeeritavale soomusrongile.

Soomusrongi süünd.

Tallinna Kopli kaubajaama esisele on veeretatud vaguneid. Osal kaubavaguneist on sadamatehastes seinad täidetud liivaga mehe õla kõrguseni. Klassivagunitesse on seintele asetatud jalaväe kilbid ja liivakotte. Vagunid järjestatakse rongi, vedur asub keskele. Päev läbi veetakse rongile sõjavarustust. Samal ajal kirjutatakse kooliõpilaste roodu Narva maanteel vabatahtlike valmivale soomusrongile. Löögipataljonist registreerib end soomusrongile 50 koolipoissi. Samas paigas antakse soomusronglasile välja midevarustust. Selleks on venelasilt mahajäänud ja sakslasile kõlbmatuks osutunud ja mahajäetud paljudele üle kõrvade ulatuv „papaahha“, suvibluus — „gimnastjorka“. Hirmuäratav oli vatiga pükste „vaterovkade“ ja üldse kõigi riiete õmb-lusi lähemalt silmitseda — sealt valgendasid vastu nagu tanguterade read „täipõrgus“ (vene sõjaväes tarvitatud erilise seadega kaarikud parasiitide hävitamiseks kuuma õhuga) lõpnud kunagi olnud elavad olevused. Väga saladuslik oli ka poolkasuka pikkade karvade tihnik. Vildid — valenjki — polnud ka uued, mitmel olid ninad veninud ülespoole pikaks. Kindlasti parasiitidest puhas oli nahkne võõrihm, „katelok“ ja vene lusik. Meeleolu oli siiski ülev, ei mingit nurisemist ja uue varustuse saamise võimalus ei tulnud kellelegi mõttesse. Varustuse üksikuid artikleid saadi alles kuus kuud hiljem ja neid jaotati loosimisega — kel oli õnne, see sai palitu või kuue jne.

Kooliõpilaste tüüpe vabadussõjas. J. Vestholmi gümnaasiumi õpilane ELMAR RÄASTAS soomusronglasena

Väljasõiduga kiirustati, selleks soovitati pesu ja muud kraami nüüd mitte kaasa võtta, sest soomusrong pidi tulema Tallinna kolme päeva pärast — tõeliselt tuli soomusrong esimest korda Tallinna üle kolme aasta pärast, seekord läbisõidul Paldiski laagrisse.

Videviku eel koondub meeskond soomusrongile. Kõök ei tööta veel, seepärast tuleb õhtusõõgile minna kooliõpilaste roodu. Hall karvane jõuk rivikorras jõuab Narva maanteele kooliõpilaste roodu. Pika ootamise järele selgub, et õhtusõõgi valmistamisest ei tea seal keegi midagi. Asjatu jalutus tekitab tuska, vanadelt sõduritelt kuuldub vandesõnu juhtide aadressil.

Rivistatakse ja liigutakse soomusrongile tagasi. Iim on niiske, külm ja sünge. Jõudes Veneturule proovitakse laulda, ka see ei lähe. Puusale rihmale kinnitatud katlakessed kolisevad. Viru tänava apteegi kohal kuuldub kõnniteelt pilkav ütetus: „... Asjatud õnneotsijad!“ Rongile jõudes saab iga mees kanika kibedamaigulist leiba ja paar kildu vorsti. Meeleolu tõuseb, kui algab vagunis palavikuline kuulipildujate asetamine paigale.

Saabub 21. detsembri pime öö, saatjateta, ühegi huvastijātu sõnata sõidab laiaroopaline soomusrong nr. 3 väerindele kandes endal meeskonda: kümnekond ohvitseri, niisama palju vanu sõdureid ja viiskümmend koolipoissi.

Tuleristsed.

Rong liigub aeglaselt Tapa poole. Suurtükiplatvormil ees asub valvel korrapidaja-ohvitser. Järgmises kuulipilduja-vagunis valvab mees küdeva raudahju suu juures. Meestest on üks alati valvel, mitte läheneva ohu tõttu, vaid et tuli ahjus ei kustuks, sest kuulipilduja luukide pragudest ajab vagunisse külma ja lund. Mehed magavad riietes vaguni põrandal, mõni konutab küürus pingil või kus leidub vaba ruumi. Realist Volli on roninud kuulipildujate vahele, liivaseinalle, ahju kohale. Ahju kuumusest tüsedal poisil üks külg higistab, teisel on

luukide vahelt sisseajanud lumehang. Sarnaseis oludes ei tunta haigusi.

Varahommikul Tapale saabudes leidub ees kaks võitlusvenda, soomusrongid nr. 1 (hiljem „Kapten Irv“) ja nr. 2. Väerinde seisukorrast ja seisukohast puuduvad andmed, punased olevat jõudmas Tapale, seda kinnitavad ka üksikult kõmavad suurtükkipaugud. Hommikusõök söödud, sõidame soomusrongiga Kadrina suunas, meile järgneb soomusrong nr. 1. Valge jõe sillal on näha sillakaitseks 5—6 meest. Kaotanud silmist järeltuleva rongi, peatume pärast umbes kuus kilomeetrit sõitu lageda välja kohal. Vasakul paistab küla, mille nimi kaardi puudusel jääb teadmatuks. Paik on paras algavale kuulipildujate ja suurtüki proovimisele; seni on teadmata, kas need riiestapuud üldse töötavad. Pea tärisevad kuulipildujad. Tumedalt mürtsuvad suurtükkipaugud ja käsigranaadi lõhkemised. Lõbus on saksa kaigasgranaadi pildumine: varre sees peituvast, nõõri külge kinnitatud puunupust tõmmates midagi plaksatab ja visiseb — siis lennutatakse kiiresti granaat käest, ise heites maha, ja mõne sekundi pärast kostab tugev plahvatus. Näotu on aga 2,5" suurtükk, spiraalvedru ümber raua ja kui lasu teeb, siis raud hüppab mitu korda edasi-tagasi, mispärast öeldakse: „Nagu vasikas tahab üle aia hüpata“. Küläs on märgata liikumist. Koolma Hans vaatab kunagi teatatribinokli osa mänginud ühe silmaga kiikri läbi ja ilmutab — ratsanikud liiguvad küläs. Meie teada meie vägedes polnud ratsanikke, järelikult — küläs on punased. Kohe paneme Sikupilli poisiga Maksimist tule peale, kuid mõned lasud ja — ongi rike, kaevata ega süüdistada pole midagi, kuulipilduja on vana lõks. Naabril, Koolma Hansul, on Colt'iga enam õnne. Ühesilmaline kiiker näitab üht ratsanikku hobuselt kukkuvat, teised kaovad metsa poole. Peagi tabab Colt'i rike. Samal ajal kuuldub äge kuulipilduja- ja püssilaskmine Tapa poolt meie selja tagant. Rong sõidab tagasi. Tapal selgub, et punased on tunginud Valge jõe raudteesilla kallale, kuid silla kaitse ja esimese soomusrongi tulega on aetud laiali. Raudteel olid nad siiski jõudnud roopa puruks lasta, millest aga märkamata olime üle sõitnud, meie ja ka esimene soomusrong. Kuulipildujaid ja suurtükke olime aga proovinud ja esimese laskeharjutuse pidanud viis kilomeetrit punaste selja taga. Samal päeval pidi meie soomusrong pihta saama — punastelt lastud granaat lõhkes suurtüki-platvormi külge all, milles asus umbes 500 granaati ja šrapnelli.

Suure pealetungi eel.

Päev-päevalt jätame paratamatult punaste kätte jaam jaama järele. Viimane peatus on Kehra jaamas, vedurile tuleb vett võtta Raasikult. Naljatakse, kui Raasiku jääb punaste kätte, siis tuleb vett võtta Tallinnast. Tallinna langemisel läheb veel laiaroopaline raudtee Haapsalu ja Paldiski poole, aga mis edasi saab — sellele ei osatagi mõelda ega mõtlegi sellest keegi.

Vaatamata rusuvale taandumisele, on meeleolu kõigjal ülev. Kahtlemata tõstis meeleolu ratsapolgust vabatahtlike rühma tulek rongile. Aegviidus tuli rongile uus komandant, kapten L. Ise kasvult pikk, pikad kulmud ja pika varrega piip — nii oleks ta lühikene iseloomustus. Aga kui see mees tõmbas küüru selga ja kulmud kortsu ning suhu tekkis piip — siis oli selge, et meie meeste asjad olid kuski väga räbalad ja nüüd järgneva käsuga valmis punastele tubli saun. Uue komandandi rongile tulles levis kohe kuuldu, et see mees talumehe riietuses olevat varem juba Oru jaamas jõudnud esimesele soomusrongile. Kuulipildujavagunis kuulipildujatega tulistamist pole suutnud pealt vaadata ja ütelnud kuulipildurile: „Lubage, ma tõmban ka“. Kuulipildur vastanud iseteadvalt: „Mis sa, külamees, sarnasest masinast ka tead?“ Kuulipilduri lõi tummaks aga sellele järgnev vastus: „Olen reamehest kuni kaptenini olnud kuulipildur“. Kõigil üksteisele sarnanev eelpool kirjeldatud univorm ei eraldanud isikuid ja aukraade. Punaseid võis meie omadest eraldada ainult sellega, et nemad kandsid püssi otsas täake, meie aga mitte. Üldi-

selt tuntud valged käesidemed soomusrongi nimetusega tekkisid alles pärast Tartu vabastamist.

Soomusronglasile viha teevad naaberrosad, kes sageli pauguta taanduvad oma seisukohtadelt. Olles kuulipildujaga kuski Anija vallamaja pool ühes talus, tuli soomusrongi valvetötkkes vana-aasta päeval ligi kümme korda kilomeeter eelpool kõrtsis asuvat naaberrosa oma asukohale tagasi ajada. Ühesõnaga valva punaseid ja karjata oma mehi, seejuures veel kõht viriseb toidu järgi, aga Kehra ümbruskonna talupidajailt pole peagu midagi söödavat saada. Hiljem, kui punased on talus ära käinud, seletatakse pisarsilmil: „Nüüd annaks, kuid enam pole midagi anda.“ Olnud päeva söömata, jõuame näljastena vana-aasta ööl Kehra jaama soomusrongile. Rongil pole ka süüa valmistatud, olgugi et meie tulekust teati, keegi helistab telefonil komandandile (kõik vagunid olid ühendatud telefoniga): „Härra kapten, kas sel aastal süüa veel saame?“ Pärast seda helistab komandandile 1-ne kuulipildujate komando soovides head uut-aastat. Varsti ilmubki komandant õnne soovima, kõige enne meie vagunisse, käes isiklikust tagavarast viiak seapekki ja leiba. „... Olen nii liigutatud, et ei saa rääkida“ lõpeb õnnesoov. Tõsi, leitnant K-lt Tallinnast toodud piiritus liigutab pikkagi meest. Varsti aga suriseb raudahjul searasv...

Väerinde seisukorrast puudub juhtidel ülevaade. Seisukorra selgitamiseks asume pikemaks reisiks kolmekesi küüthobustele, kõik kolm eesnimede järgi Johan-nesed. Igaks juhtumiks võtame reele Levis-kuulipilduja. Juhiks on lipnik K. (praegu Tartu malevas). Teel kaaslased silmavad puu otsas tedrekukke, arutatakse, kas võib teda tabada kaasasolevast karabiinist. Vaevalt küll — on otsus, kuid kui olla sarnane laskur nagu komandant (hiljem laskis liikuvalt rongilt kuuliga õhus tiirlevale kullile pähe!), siis vahest küll. Esimeses valvetötkkes on meil vastas ja annab seletusi leitnant T. (praegu Scheeli pangas prokurist, sealt läheb sõit teise valvetötkkesse. On saabumas videvik, valvetötkke ülem, nüüd surnud Tartu ülikooli professor ja leitnant O., soovitab järgmisse ettenähtud paika, Priskesse, enne mitte minna, kui temalt sinna saadetud luure tuleb tagasi. On võimalik, et polgumehed sealt on taandanud. Ootamine muutub tüütavaks, kuna tagasiminekuks tuleb veel teha paarikümnekilomeetriline ring krõbeda küluga. Lõppeks saabub kuuest luurajast tagasi ainult üks. Mees seletas, et Priskesse jõudes paistnud seal nagu oma mehed olevat, kuid lähedale jõudes käsutatud käed üles ja avatud püssituli nende pihta, tema aga saanud ära joosta ja rutanud valvetötkkesse hoiatama, viiest kaaslasest puuduvad andmed. Meil ei jää nüüd muud kui rongile tagasi pöörduda. Pimedal metsavahelisel teel arutame, milline oleks võimud küll meie vastuvõtt olla Priskel punaste ootamata külastamisel. Rongile jõudes selgub, et paar meest luurajaist on jooksnud otse rongile, mitte aga valvetötkkesse kaaslasi hoiatama. Mitte ülemuse, vaid meeste otsusel antakse neile selle eest rongi juures 25 istmikule, mis on esimeseks distsiplinaarkaristuseks soomusrongil.

On 4. jaanuar 1919. a. Virisev kõht ajab toitu otsima. Seekord läheme koos Sikupilli poisiga teisele poole raudteed ja kaugemale, kus temal pidavat olema sugulasi. Seekordne ettevõte õnnestub. Tagasi tulles läheb paremal asuvas suures metsas järsku lahti põrgulärm. Kuulipildujad ja suurtükid tulistavad mis võivad ja siis umbes veerand tunni pärast on kõik jälle vaikne. Kiirus-tume jaama, võib-olla on meie rong juba välja sõitnud. Aegviidu poolt aga tuleb soomusrong nr. 1, kes Musta jõe silla kaitsele minnes on tabanud raudtee ääres punaste jõugu, kes tulid vallutama Kehra jaama. Veerand tunniga oli see umbes sajameheline jõuk hävitatud. Koherongiga välja sõites leiame sündmuskohal palju laipu ja suurtükikuulest lõhutud inimrabalaid, kelles võib ära tunda ka hiinlasi. Selle lahinguga saabus pööre vabandussõjas ja algas soomusrongide pealetung, mis kujunes suureks üldiseks pealetungiks 6. jaanuaril 1919. a. Pealetungi algatajaks olid meie väed, Soome abist pol-

nud meie üldse midagi kuulnud ja esimesi soomlasi kohatasime alles Valgas.

Tartu retk.

Tapa vabastamine läks päris libedasti. Punastel oli täieline „sõit sees“, nagu selgus ka varem telefonikõnede. Nimelt tekkis Lehtse jaamas punastelt mahajäetud telefonikaablit üles kerides ühel mõte ühendada aparaat kaabli otsa, vahest on kuulda midagi. Kuulduski, kuidas punaste polgu komissar pisarsilmil teeb kellelegi ettekannet, et revolver käes ajab mehi tagasi, kuid kõik jooksevad... Samas nõutakse soomusrongi abi; vastatakse, et soomusrong korjab haavatuid semafori juures... Punaste soomusrongi asukoht on teada ja kohe avab meie „Onu Tom“ tule selle pihta.

Meie kuulipilduja vagunite luugid osutusid kitsaks ja seetõttu laskesektor väikeseks. Nähtavasti puudusid ehitajail kujutlused ja nad arvasid, et kuulipildujast saab igale poole tulistada, kui pista ots kustki avausest välja. Nüüd saadi mahti kuulipildujate vagunite ja suurtükiplatvormi remonti saamiseks Tallinna, kuna ülejäänud rongi osa meeskond jäi Tapale maha.

Lr. soomusrong nr. 3 löögiosa vabandussõjas

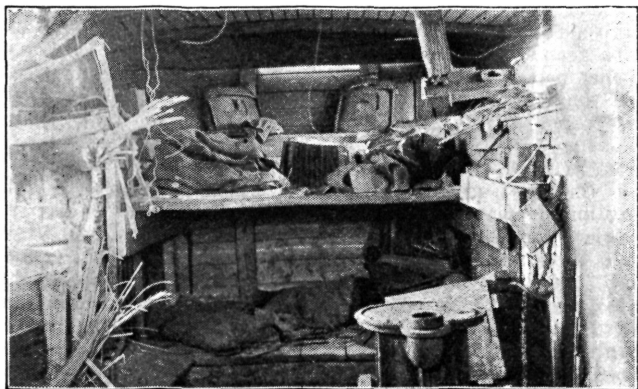
Jõudnud Tallinna öösi, helistan oma kodu hoovi-värava kella. Värava avab võõras nägu, inimene, kes imelikul kombel läheb sisse samast uksest, kust minagi kaua aastaid olen käinud. Korteri ümbering võõrad näod, tõuseb kahtlus, kas tõesti olen eksinud; selgub, et üht tuba kasutavad Narva põgenikud — perekond L. Hommikul uudised ära räägitud, tekib nende ainsal pojale, Narva gümnaasiumi viimse klassi õpilasel, kirg sõtta minna ja tingimata kuulipilduriks ja minuga ühte vagunisse. Isa ei taha poja soovist kuulda. Kuna poisil pole kuulipildujast aimugi, siis on tema määramiseks kuulipildujate komandosse vähe lootust. Soovitsin tal siis minna admiral Pitka juure ja paluda end kui vilunud Colt-kuulipilduja tundjat (Colt-kuulipilduja tundjaid oli vähe) vabatahtlikult vastu võtta ja määrata teenistusse soomusrongile kuulipilduriks. Pärast lõunat poiss tulebki adm. Pitka juurest, kaasas kiri soomusrongi ülemale. Sissekukkumisest hoidumiseks näitan varem talle meie vagunis, kuidas tuleb vahet teha Maksimi ja Colti vahel ja kuidas sünnib Colti laadimine ja sellest tulistamine.

Õhtu eel enne vagunite ärasõitu ilmub rongile kuulipildur Gustav L. (praegu üldiselt tuntud baritonilaulja) ja määratakse mitte minuga ühte vagunisse, vaid I-sse kuulipildurite komandosse, kus nüüd eriteadlase ilmumisel võetakse tarvitusele ka Colt-kuulipilduja, mis seni käsitada oskajate puudusel seisis kasutamata.

Õhtul Tapale jõudnud, jõime koos Volli M-ga (praegune Orava metsaülem) purukslastud postkontori hoone kahekesi tšetvertnoi-täie koduolul ära. Koduõlle võtsin Tallinnast tema vanemalt kaasa ja purustatud postkontorihoone valisime joomise paigaks seepärast, et mujal oleks siginenud palju osavõtjaid.

Õösi käisime Rakvere juures, kuid purustatud raudtee tõttu ei pääsnud linna, luurajate andmeil oli linn punaseist tühi olnud. Sealt Tapale jõudnud, sõitsime kohe edasi Tartu poole. Jõgeval jõudime järele soomusrong nr. 1-le. Soomusrongi juhtide vahel peeti lühike sõjanõu, mis edasi teha, kuna naabervägedest polnud aimu. Kolonel Parts teinud ettepaneku minna Tartusse. „Noh, Karla, kui Tartu, siis Tartu!“ ja otsustati Tartu vabastamine, nagu hiljuti kõneles kolonel Luiga. Tänapäev püütakse mõnel pool asjatult väeosade tegevus vabadussõja algpäevil asetada teoreetilistesse süsteemidesse ja sellest liiati veel leida meie sõjakunsti iseäraldusi.

On saabunud 14. jaanuar. Südaööl liiguvad kaks soomusrongi Tartu poole, neil on kaaslasiks Kuperjanovi partisaanid. Öö on külm, kõle tuul vuhiseb lahtistest kuulipilduja luukidest läbi vaguni. Kõigi kuulipildujate juures on mehed valvel. Punaseni kuum küdev raudahi hõõgub, kuid soojusest pole eemalolijatele abi. Valgusallikas, petrooleumi tormilatern, on pealt kaetult asetatud põrandale, et valgus lahtiolevaist luukidest välja ei paistaks. Väljudes Voldi jaamast „Onu Tom“ alustab Tartu pommitamist. Suurtükimehed kõnelevad, et nemad kaardi järgi endi teada lasevad üle linna Maarjamõisa väljale. Äksi kiriku kohal läheb meie eel liikuva soomusrongi nr. 1 dessant välja Äksi kiriku peale, kuid lüüakse tagasi. Soomusrong nr. 1 on vahepeal edasi liikunud ja meie jõudes Äksi kiriku kohta avab umbes kilomeetri kauguselt tule meie rongi pihta seni vaikinud punaste patarei. Meie dessant läheb Äksi peale. Punaste šrapnellid lõhkevad rongi kohal, vaguni katusele sajab rabinall kuulikesi nagu herneid plekile. Kuna dessant väljus, seega kuulipildujaist laskmise momentaalset tarvidust ei olnud, siis jäi komandoülema lipnik K. (praegune soomusrong nr. 3 ülem) korraldusel, et lahtiste luukide juures keegi juhuslikust šrapnellikuulist ei saaks kannatada, iga kuulipilduja juure valvele üks mees. Väljas paistab suurtükitulede välgatusi ja kuuldub dessandi kuulipildujate ning püsside raginat. Teised istusid soojendama nii palju kui mahtus kuuma ahju ääre ja seinte ääres olevaile pinkidele. Komandoülem seisis ukse juures püsti. Meeleolu oli ülev ja nagu harilikult ei puudunud võlmanali. Komando kloun, punapea, kellele istumiseks ei jatkunud ruumi, lamas põrandal. Samal hetkel, kell oli umbes üks õösi, kõmab tume plahvatus. Teadvus kaob, midagi liigub ajus imekiiresti. Ei saa aru, kas oled veel elus või surnud. Siis nagu igaviku aja järele selgub ajus esimene mõte — kas keegi meist on haavatud, kas keegi oigab? See on kõik aga välkiiresti sündinud. Silmade ette ilmub pilt. Vagon on pime, täis suitsu ja liivatolmu. Seinal ripuvad kuulipilduja puhastuse kaltsud põlevad. Plahvatuse läbi tekkinud õhusurve on paisanud raudahjul katte pealt, kivi-

Purustatud klp. vaguni sisemus

sõetahma ja põlevaid sädemeid heljub ruumis. Seni seisnud rong liigub aeglaselt tagasi. Ruttan vaguist välja, et tuua latern mujalt vaguist. Väljunud, lõhkevad jällegi šrapnellid pea kohal, heidan pikali, lumi podiseb ümberringi langevaist šrapnellikuulistest. Järgmisest dessantvagunist vastatakse, et neil pole laternaid. Lõppeks joostes rongiga võidu jõuan rongi lõpul olevasse kuulipildujavaguni, kust saan laterna. Oma vagunisse jõudnud, selgub, et punaste šrapnell on tunginud läbi liivaga täidetud seinaga ja keskel lõhkenud, aga nii õnnelikult, et kuulikeste vihk on suunatud minu kõrval nurgas oleva püsside puntra pihta. Püssid on haledasti purustatud, rauad vinklis kõverad, kõlblikud veel ümber nurga laskmiseks, nagu keegi naljatab. Vaguni katuse kandepuud on plahvatuse läbi murdunud, katus kõigub kui vedrudel. Vagunis olev kraam on kõik segi paisatud, kuulipildujad kohtadelt ära ja linnid liivaga segi. Šrapnell on sisse tulnud just pingil oleva seinatelefoniparaadi kohalt, aparraadist on jäänud järele vaid pool kõnetoru. Seinaparaat osutus aga ühele meist päästjaks, temata oleks keegi kahtlemata sel kohal pingil istunud. Koolma-Hansu lae all rippuvast supikatlalt oli hapukapsasupp kukkunud Sikupilli poisile pähe, mistõttu viimane arvas plahvatuse momendil selles tundvat väljunud peajusid ja verd. Koolma-Hans (praegu relvurohvitser pioneer-pataljonis) lompas põrutuse tõttu üht jalga, punapeal olid kukla tagant juuksed ja komandoülemal kaepealne kõrbenud, härrasmehel P-1 oli prügi silmas, ja need olid kõik meie kaotused vagunis, kus lõhkes kolmetolline šrapnell ühe ohvitseri, seitsme koolipoisi ja ühe vanema vabatahtliku härrasmehe P. keskel. Hiljem võtsime teisest liivaseinast välja süüdlase šrapnelli kesta (stakani) ja sündmuse mälestuseks pealegraveeritud nimedega kinkisime komandoülemale mälestuseks.

Äksi kiriku juures tulistanud ja meid tabanud patarei jõudis aga varem ära põgeneda kui meie dessant jõudis sinna.

Päeval sai veel Jänese silla juures tulistada kuulipildujaist ja olimegi soomusrongiga Tartus. Dessandid ja Kuperjanovi partisaanid liikusid maad mööda. Raudtee viadukti kohal (Riia tän.) läksime kahe raskekuulipildujaga 8 meest rongilt maha. Kuulipildujaid enese järele vedades, lintide kastid käeotsas, liikusime joostes südalinna poole. Esimeseks vastutulijaks oli lihavereega lihunik, kes meid nähes puhkes nutma, kuna neid kõiki ähvardanud tapmisoht. Pikema jututa käsitati hobune ümber pöördma, kuulipildujad kinnitati ree külge ja linnid paigutati reele. Teel tänavaile ilmutavad inimesed kasutati majadesse, sest polnud teada, mis eel ootab, ja nii algas jällegi jooks südalinna; meie esimestena raekoja ette jõudes kell näitas 1325. Asusime kuulipildujaga Barklai-platsile Kүүni tänava nurgale. Esimesed kõnetajad rääkisid kahemõttelisi jutte, kuna väliselt meie riietus ei erinenud punaste omast. Meeste näod olid pesemata ja õisest plahvatusest kivi-sõetolmuga määrdunud, voolav higi oli jätnud nägudele valged viirud. Olime ligi kaheksa tundi kuulipildujaga rohkearvuliselt tänavale tulnud rahva hulgas. Kirjeldamatu on meeoleolu pilt. Igaüks nagu kartusega küsib, kas meid on palju, loomulikult vastame meie — arv ulatuvat tuhandesse. Igaüks räägib meile Krediidikassa keldri veretööst. Tänavale tuuakse meile kuumat kohvi, pirukaid, lilli, paberosse. Suurima tähelepanu osaliseks saab meie härrasmees P., kelle pea sidemega on mähitud, kuna tal plahvatusel prügi läks silma — mõtelge, isegi haavatult ollakse jalul! Meelestub, kui mul esimest korda tuli külastada Tartut. Tookord, 13. või 14. novembril 1918. a., saadetud kaitseliidu peastaabi poolt esimese kullerina Tartu ülesandega anda üle pakk korraldustega kaitseliidu organiseerimiseks ja rahvaväe komisjonide moodustamiseks. Saksa okupatsiooniväed olid peremehed, linn oli mulle tundmatu, hea usu peale lootsin otsitava aadressi leida „Postimehe“ raamatukauplusest. Sealt juhutati „Vibua-

nesse". Lõppeks leidsin otsitava Krediit-ühisusest. Ka siis oli kõikjal küsimuseks, kas inglased on Tallinnas. Loomulikult vastasin jaatavalt, meeoleolu tõstmiseks, nagu seda nüüdki tuli teha. Tookord vabastas mind sakslaste politseiülema areteerimisest kaasasolev kaitseliidu tunnistus vabaks liikumiseks vabariigi piires, nüüd võimaldas punaste ohust vaba liikumise kaasasolev kuulipilduja.

Õhtul raekojas teelauas istus minu vastu üle laua imelik suurte käharas juustega, sõjaka välimusega mees; vestles äsja läbielatud sündmustest väga koduselt. Imelik oli see, et relvadega erariides mehed tegid talle ettekandeid: see või see rood on linna jõudnud. Küsisin al-leitnant K-lt, kes see mees on. Vastas — Kuperjanov.

Raudteejaamas õhtul revideerisime Sikupilli poisiga punastelt mahajäetud rongi, kuid meie linnas olles olid kaaslased parema soomuse kaasa võtnud. Leidsid veel rohkesti kuivatatud kompotti ja hiivasime oma vagunisse kaks kolonni meie arvates glütseriini, mida kasutatakse kuulipildujate jahutusvee segamiseks külmamisest hoidumiseks. Hiljem selgus, et nõudes oli „postnoje maslo“, leiva praadimiseks väga hinnatud kaup. Sõbrad olid aga kummalegi toimetanud vagunisse peale pesu veel tuluved pruinid sääririkud...

Pomm raudteevahi majja nr. 155.

Soomusrongide tabamine vaenlase suurtükitelest polnud haruldane nähtus. Meil oli sõja lõpuks kolmas vagun asumiseks, sest kaks lasti puruks. Mitte ainult rongidel ei tulnud asuda vaenlase suurtükitelest piirkonnas, vaid ka dessandil. Valga vabastamise järel tegutses soomusrong veebruarikuus Volmari suunas. Meie väed olid tugeva vastupanu tõttu Stakelni alevi all (seal langes ka kapten Irv, kelle nime järgi hiljem ristiti soomusrong nr. 1) sunnitud peatuma. Soomusrongi valvetõke koos 6. polgu meestega asus paksu metsa serval raudteevahi majjas nr. 155, kust olid näha Stakelni raudteejaama semaforid. Soomusrong seisis vaenlase suurtükitelest piirkonnast väljas umbes kolm kilomeetrit tagapool. Soomusrong valvetõkke juure sõita ei saanud, punased olid vahepealse väikese raudteesilla purustanud ja sinna sisse ajanud veduri. Soomusrongi ja valvetõkke vaheline maa-ala kujutas lagedat, üksikute rabamändidega sood, mis oli punaste suurtükikoolide lõhkemisest nagu üles küntud. Vahimaja nr. 153, kus asusid soomusrongilt telefonistid, ümbruses ei olnud ühtki kohta, kus poleks lõhkenud granaat. Mõlemas raudteevahi majades käisid telefonistideks kuulipildurid vaheldamisi 1-sest ja 2-sest komandost. Valvetõkke vahetus sündis kella 1200 ajal päeval, mida punased näisid teadvat; nad tulistasid alati sel ajal mõlemaid maju kergest patareist. Valvetõkkele telefonistideks heameelega keegi ei tahtnud minna, sest punaste pealetungi korral kõik mehed asusid väljas kaitsele ja telefonist pidi üksi jääma majja, kust ta ei näinud, mis väljas sündis. Seepärast oli sageli vaidlusi 1-se ja 2-se kuulip. k-do (vaguni) meestel selle üle, kelle kord oli minna majja nr. 155. Ühel päeval pärast vaidlust pidi Vestholmi gümnaasist Richard Ende minema majja nr. 155, kuna nr. 153-sse läks meie vagunist Koolma Hans. Järgmisel päeval oli valvetõkke vahetusmeeskond soomusrongilt väljunud, kui soomusrongile teatati, et valvetõkke vahimajas nr. 155 ei vasta telefonilisele väljakutsele. Kuna püssi ja kuulipilduja laskmist valvetõkke suunas ei olnud ja punased pommitasid täiesti harilikult, siis sellele ei pöördud erilist tähelepanu, sest punaste lõhkev granaat võis raudteeliini mööda mineva telefonikaabli olla purustanud, nagu seda juhtus sageli. Vahetusmeeskond oli vahimaja nr. 153 juure jõudmas, kui sealt teatati telefonil soomusrongile, et sinna on valvetõkkest tulnud üks mees hirmsasti purustatud näoga, millest võib arvata, et punased on suurtükitelest hävitanud maja nr. 155 ja seetõttu valvetõkke ei vasta. Kohe saadeti kii-

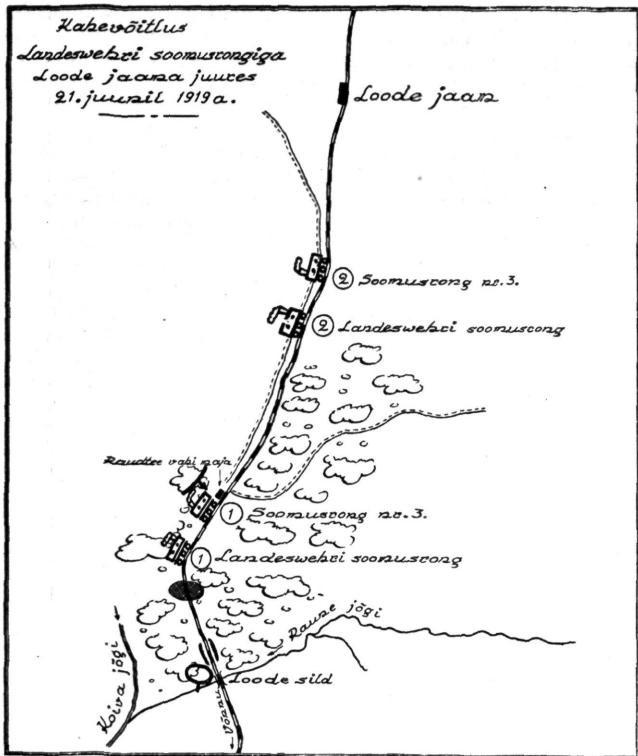
resti soomusrongilt sanitaarpersonaal välja. Vahimajas nr. 153 olnud telefonist Koolma Hans (Tallinna kaubanduskooli õpilane) jutustas hiljem, et tema olles lõpetamas oma valvekorda, kitsast aknast olnud näha lähenevat vahetusmeeskonda, tormanud tuppa üleni verine, nagu tundmatuseni purustatud, mees, kel puudunud alumine lõualuu ja keel rippunud kasukal. Mees kirjutanud lauale paberile oma nime: Kallismaa. Kõik tundsid soomusrongil Tallinna poeglase gümnaasiumi õpilast Kallismaa'd, kes enne valvetõkke minekut hommikul rõõmsas meeolus oli saabunud kodunt puhkuselt. Nüüd aga oli ta üle kilomeetri maad raskesti haavatult joosnud maha järgmisse vahimajja (vahimaja nr. 154 puudus üldse) sündmusest teatama. Paari tunni pärast jõudis soomusrongi juure õudne regede voor haavatutega ja langenutega. Langenud olid Richard Ende — Vestholmi gümnaasiumist, Läänemets — Tallinna poeglase gümnaasiumist, Kokla — Tallinna kaubanduskoolist ja teisi. Ühel langenud 6. polgu mehel puudus pealuu kapsel, kõneldi, et olevat olnud kooliõpetaja. Punaste kolmetolline šrapnell (samasugune tabas meie vagunit Äksi juures) oli juhuslikult tabanud maja; tulles läbi kitsa akna lõhkes ta keskel, tehes hirmsa hävitustöö. Valvetõkkest puutumata jäid juhuslikult väljas olevad mehed, nende hulgas soomusrongilt lipnik K. ja 6. polgu roodu ülem leitnant L. (nüüdne jalaväe inspektori abi), kes oli tulnud oma mehi vaatama. Surnuid ja haavatuid oli soomusrongilt 14 ja 6. polgust 4 meest.

Kahevõitlus Landeswehri soomusrongiga *).

Lätimaa vabastamisel tekkinud sõjas Landeswehri seisis vaheerahu ajal meie soomusrongi löögiosa Loode jaama ja Rauna jõe vahel raudteevahi maja juures. Soomusrongi valvetõke asus Loode sillal. Teisi soomusronge sel ajal seal ei olnud. Ööl 20/21. juunil hakkas Landeswehri patareid tulistama löögiosa asukohta gaasipommidega. Vaheerahu katkestamisest soomusrongil teateid ei olnud. Rongi patareid ohvitseridest oli rongil ainult vanem ohvitser lipnik Ch. Mahnke, kuna teised ohvitserid olid haavatutena evakueeritud.

21. juuni hommikul umbes kella 8 ajal tuli valvetõke Loode silla juurest ära löögiosa juure, kuna lätlased vasakul tiival olid teatamata läinud ära ja sakslased ähvardasid valvetõket seljatagant. Lipnik Mahnke läks rongilt maha valvetõkke ülemalt pärima selgitust, mispärast nad lahkusid oma asukohast. Jutuajamisel tähendas keegi meeskonnast: „Mahnke, vaata, mis raudteel liigub!“ Raudteel lähenes meie rongile põõsastik, oli ilmne, et see oli sakslaste moondatud soomusrong (skeemil asukoht nr. 1). Hüüdega patareile: „Valmis olla!“ hüppas Mahnke suurtükivormile. Järgnes sihtijale märk, sihtraua seade ja käsklus: „Tuld!“ Esimene lask andis ülelance, teine lask vähendatud siht- rauaga andis ka ülelance. Nüüd taipas lipnik Mahnke, et suure keeruga oli unustanud loodile andmata maastiku nurga. See antud, kõlas käsklus: „Tuld!“, kuid — lasku ei järgnenud. Süstik andis tõrke. Lukk avatud, tuli rauast välja ainult padruni kest. Mürsk jäi rauda. Seisukord oli hullem kui täbar. Rong võis küll sakslaste pealetuleva soomusrongi eest tagasi tõmbuda. Aga mehed, valvetõkke lahtisel maastikul, jäävad siis sakslaste kuulipildujaile söödaks... Järjesti lähenev sakslaste soomusrong avas kohe tule meie soomusrongi pihta 37 mm kergest kiirlaskjast-kahurist. Kui juba kolm sakslaste mürsku oli suurtükivormi tabanud, andis lipnik Mahnke telefonil vedurijuhile korralduse: „Puustus, tasa tagasi!“ ja feierverker Ervinile käsu kinnijäänud mürsk rauast harjavarrega välja tõugata. Õnneks sakslaste mürsud ei lõhkenud ja nende läbi keegi ei saanud vigastada. Rong tõmbus aeglaselt tagasi, temale järgnes sakslaste rong, kogu aeg tulistades, kuid tabamusteta. Samal ajal efr. Ervin tõi vagunist suur-

*) Kirjutuses on kasutatud lipn. Mahnke kirjeldust.

tüki puhastamise harja varre ja hüppas suurtükiplatvormi ees olevale kontrollplatvormile. Rongide vahe oli vähenenud umbes 300 meetrile, kui efr. Ervin tõukas granaadi rauast välja, mis õnneks ei lõhkenud. Lpn. Mahnke, olles mures mahajäänud valvetõkke meeste pärast, peatas samal ajal rongi (skeemil asukoht nr. 2). Tee oli sirge ja kallakuteta. Nüüd meilt esimene lastud mürsk tabas sakslaste soomusrongi suurtükiplatvormi, mille peale see hakkas liikuma tagasi. Meie rong liikus sellele järele järjesti tulistades, kuid edaspidi tabavusi nähtavasti ei olnud. Sakslaste rongi möödudes skeemil kahe ristiga märgitud kohast avas saksa väljapatari sellele paigale tugeva tõketele, millest meie rong ei pääsnud läbi ja jäi peatuma endisele asukohale, raudteevahi maja juure. Varsti ilmus sinna ka mahajäänud valvetõkke, kes sakslaste rongi läbisõidul olles ahelikus jäid sakslastele tähelepanematuks. Arutati, kui oleks Ervinilt väljalöödud granaat lõhkenud — siis oleks hävinud suurtükiplatvorm ja sakslased oleksid mehi raudtee ääres näinud — oleks hävinud valvetõkke.

21. juuni lõunaks jõudsid Loode jaama soomusrongid „Kapten Irv“ ja nr. 2 ning Kuperjanovi partisaanid. 23-ndal Võnnu jaama jõudes leiti sealt eest sakslasilt mahajäetud suurtükiplatvorm, mille meie rong puruks laskis. Platvormil oli rohkesti verd ja purustatud suurtükk.

Viimne luurkäik.

1919. a. oktoobris, kui Narva-Jõesuust lahkudes laevaninad pöördusid Kroonlinna poole, sai tõeks varem meile teatatud juhtide jutt, mida meie ei uskunud. Soomusrongi dessant läks Krasnaja Gorka alla, mitte aga Riiga, nagu oodati. Dessandiga kaasa lubati minna löögiosast meie vagunist kahel mehel. Vabatahtlikult soovisid kõik kaasa minna ja nii meie, löögiosa kuulipildurid, saimegi dessandi hulka iseseisva üksusena, seekord aga kuulipildujateta.

Elamistingimustel oli operatsioon soomusronglasile raskemaid. Soomusrongi dessandil puudus oma voor, sooja toitu saadi siis, kui satuti naabrite supikatla lähedale, harilikult kandis aga iga mees seljakotis ligi nädalase toidutagavara, mis koosnes ameerika seapekist,

konservidest ja mustast leivast. Seljakotis kandis iga mees 250 padrunit, sest nende puudus oli hullem kui leiva lõppemine. Kord proviandilaeva tuleku viibimisel lõppes söögipooline täiesti. Kolm päeva tuli olla söömata, teisel päeval lõppes ka tubak, jäi veel mängima sada korda läbimängitud lugusid punaste klubist saadud grammofon. Hädaga leiti kustki lammast, mõõgaga löödi sel pea maha ja nüliti nahk, meist jäi lammast katlasse keema, kuna tuli rutata taanduvaile skautidele abiks. Mõni võttis kaasa pooltoored lihakamakad ja näsis neid teel süüa. Lamba pidime aga välja maksuma „keerenskites“. Vihma valas tihti, teed olid põhjata, porised. Liikudes tee kõrval savisel maapinnal kleepusid jalgade külge mullatombud, mis tegid edasijõudmise vaevaseks. Uudiseks olid 8- ja 12-tollised mürsud, millega kostitati meid kavakindlalt Krasnaja Gorka kindlusest.

Peale tungides jääme peatuma „Halli hobuse“ fordi piirkonnas. Edasi ei saanud enam, sest punased istusid kindlalt kindluse kaevikus, kaitstud tugevate traattõkete, mida ei suutnud purustada meie maal olev „tugev“ suurtükivägi — kaks 3" ja kaks 6" suurtükki. Vahetevahel käidi siiski punaseid traattõkete tagant õrritamas, aga kui peale tungisid, siis löödi nad alati läbipeksult tagasi.

Meil, „kuuliraiskajail“ (kuuloruisko — soome keeles, millest tuletati kuulipilduri nimetus meil), oli peamiseks ülesandeks toimida luurkäike. Asudes Vana Kalli külas lähenesime päeval kaheksakesi osalt jõesängi ja küünide varjus eelolevale 3 km kaugusele Novõ Gorõ suurele vene külale. Külaelaniku-ingerlase jutu järgi punaseid külas ei olnud, aga punaste luurajad olid tema juures teed joonud ja umbes viis minutit enne meie tulekut ära läinud. Punaste kaevikud asusid küla taga metsa serval, umbes 300 meetri kaugusel. Öösi umbes kella 1 ajal saime jälle ülesand minna luurele samasse külla. Seekord oli kavatsatud n.-n. kõvendatud luure ja meiega tuli kaasa umbes kolmkümmend vabatahtlikku soomusronglast ja Kuperjanovi partisaani. Meie kaheksa liikuseme Kabla Jaani (leitnant J.) juhatusel ees, meie järel paarisaja meetri kaugusel tuli ahelik. Öö oli kottpime ja pilvine, kuu ilmus pilvede vahelt hetkeks. Pimeduse katte all jõudsime külla. Ahelik jäi küla ette peatuma, kuna meie läksime külla sisse. Hiihides vaikselt piki külatänavat, poolpõlenud silda mööda, läksime üle jõe, siis — äkki sattus meile vastu kaks meest. „Sto, sto!“ — ja olidki neilt relvad mürata ära võetud. Olime tabanud külas asuva punaste valvetõkke ülema, kes käskjala saatel oli postide reviderimise käigul. Paar meest läks vange viima küla ees oleva aheliku juure, meie jätkasime ülesannet. Juhuslikult liikusime koos üliõpilase Volodkaga teistest veidi eespool. Kui kuu pilvede tagant hetkeks ilmus, leidsime endi ees neljaviie sammu kaugusel neli punast. Meid nähes hüppasid punased õunaaeda, laskisime neile paar pauku järele, sest meid oli nii-kui-nii avastatud, ja jooksime neile aeda järele. Pimedas polnud midagi näha, kuid ka siin ei puudunud meid alati saatev nali. Maailmasõja läbi teinud allohvitser Martin hüüab haopinu juures naljatades vene keeles: „Roni välja, lurjus!“ Meie kõigi üllatuseks kergib meie ette punane ja karjub kõigest jõust: „Slušaiju, vaše blagorodie!“ Igale vastusele lisab aga juure „važe blagorodie“. Valju kisaga vist tahtis oma mehi häirida. Komissar oli haopinu juure auku sattunud, mida meie ei näinud ega olekski tähele pannud, kui nali poleks mehe avastanud. Mehel on haruldane tore varustus: mõök, binokkel, nagaan jne. Tõmban tal selja tagant võõrihmal olevast kaburist nagaani välja, samal ajal Kabla Jaan päästab võõrihma pandlast. Silmitsen — „soldatski nagan“, jätan selle ohvitserile, temal revolviit polnud. Mõne hetkega oli komissarilt relvastus soomustatud ja ta saadeti küla ette aheliku juure. Kabla Jaan ütles, et kuna oleme endid laskmisega avalikuks teinud, siis ilma ahelikus olijateta pole mõtet enam edasi minna. Pärast seda

kõlasid lähedalt püssipaugud ja keegi hüüdis: „Poisid, appi!“ Joostes rööbiti minevat külatänavat mööda paarsada sammu tegi jõgi ja tänav järsku käänakule vasakule. Tänavanurgal maja tagant tulistas üliõpilane Volodka, tänavanurgal oleval kivil kummargile lamas Evald Friedrichson. Ilme laskis punastele Madsenist järele. Neljakesi (Nende hulgas ka praegune Sadama malevkonna pealik.) kandsime haavatud Evaldi talumajja, teised ja ahelik läksid edasi. Haavatu, näost kahvatu, rahulikult seletas, et nemad jõudnud Volodkaga tänavanurgale, kui neile vastu juhtunud punased. Punased pannud jooksma ja nemad tulistanud neile järele püssid tühjaks. Püsside laadimise ajal kõlanud umbes nelja sammu kauguselt uksest lask, mille peale ta nagu jalust rabatult kukkunud kummargile kivile. Punane ütelnusega: „Eta čto?“ tulistanud teise lasu, mis tabas parema käsivarre. Tema arvanud, et nüüd kolmas kuul tuleb pähe, kuid läinud mööda. Üliõpilane Volodka hüpanud püssilaadimiseks maja nurga taha, seetõttu jäi tabamata. Sanitäre meil kaasas ei olnud. Sidumismaterjalina olid igahel kasutada kaasasolevad väikesed paketid. Talutoas lambi süüdanud, selgitame, et rohke verejooks on jalast. Kiiresti vabastatud haavatu riideist, tuli nähtavale kohutav haav. Kuul oli sisse tunginud reide veidi altpoolt puusa ja väljudes jätnud pehmesse lihasse rusikasuuruse augu. Väheste sidemetega ei saadud verd peatada. Võtsime siis voodilt valge päevateki ja sidusime sellega haava kinni. Parema käe muskel oli kuni luuni nagu ära lõigatud. Ka sealt saime verejooksu kuidagi peatada. Oma meesteeni oli ligi kolm kilomeetrit, kandraami aga meil polnud. Kiiresti leitakse kustki kaks lauda ja sellele naelutatakse alla kaks põikpuud. Tuppa astub Kabla Jaan ja on imestunud, et haavatu on veel ära viimata, sest viimsed meie mehed on külast lahkumas. Tuleb kiirustada, sest asume punastele nii lähedal. Annan oma sineli haavatule peale ja improviseeritud kandraamil alustame kandmist põhjatul porisel teel ja pehmel põllul, ränk ja vaevane on see, kuid oma sõpra punaste kätte ei jäta, ennem hävime kas või ise. Meie kannul liigub punaste patareist lastud mürskude lõhkemine. Punased arvasid pimeduse tõttu vaatluse puudumisel külast lahkuvaid meie mehi tabada, kuid tõeliselt eksisid 200—300 m võrra.

Oma meeste juure jõudmisel tuli haavatu läbi jõe kanda. Ruttasin teistest ette, et kiiresti leida velsker ja korraldada haavatu saatmist partisanide arsti juure, kuigi oli ligi viisteistkümmend kilomeetrit. Küla vahel kohtasin lipnik Raudseppa (kooliõpilane Tallinnast, praegu maksuinspektor), ütlesin talle, et Evald sai raskesti haavata. Tema nägu oli väga tõsine ja süinge, vastas mulle: „Mine vaata, mis seal maja juures on, velsker on seal.“ Sinna jõudnud, leidsin maja seinas ääres reas surnuid, olevat veel haavatuid majja sattunud granaadi läbi. Tallinna poiss Muldau saatnud majast väljakandmisel emale palju tervisi ja palunud punastele kätte tasuda ka tema eest ning siis suikunud surmale.

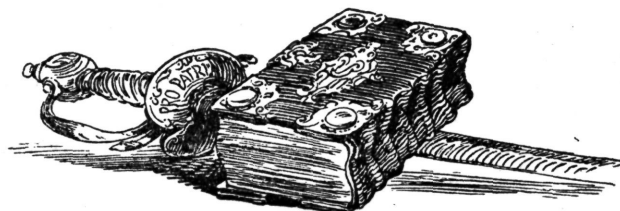
Haavatud koondati kokku ühte majja, kus ootasid edasitoimetamist; see viibis hobuste puudumisel. Meid kästi asuda endisesse majja. Endisest majast olid aga järele jäänud rusud. Kaheksatolline granaat oli oma töö põhjalikult teinud. Ingerlasel-vanaeidel oli jalga ära rebitud, vanamees pääsis seeläbi, et oli läinud välja vett viskama. Koer ulus haledasti ahjurusude all. Luurele minek oli saanud meile päästmiseks.

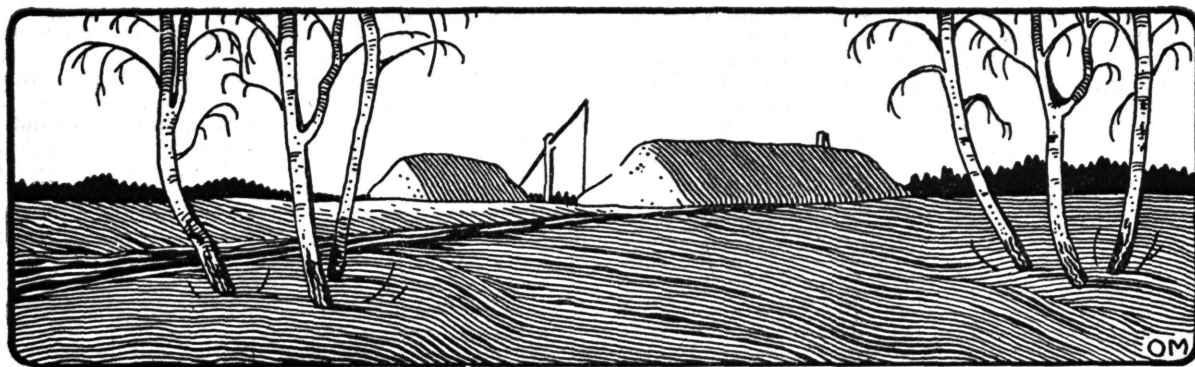
Enne lõunat tõsteti Evald vene vankrile ja noor vene poisike pidi ta viima viisteistkümmend kilomeet-

rit eemal olevasse sidumissalka. Palusin rongi komandandilt luba oma sõbra saatmiseks. Ei lubanud, vastas: „Ega ta veel ei sure!“ Olnud Evaldiga koos koolis ühes klassis, põrandaaluses kaitseväes, vabadussõja algusest saadik vabatahtlikuna soomusrongil, punaste juurest tema ära toonud, pidin siis nüüd tema abitult jätma üksi vene poisikese hoole, keset kommunistlike kalduvustega elanikke? Läksin temaga kaasa ja lasksin sellest komandoulemale teatada. Alles õhtu eel viidi haavatu Kališi sadamasse. Reidil asus meie laevastik. Kandsime haavatud traaler „Meemele“ (hukkus pärast vabadussõda), kes pidi nad viima reidil asuvale aurik „Sekstandile“, mis suure lainetuse tõttu ei võinud silduda. „Meemel“ aga lõhkes veemootor ja klaas ja ajas masinaruumi auru täis, nii et keegi ei pääsnud ligi. Haavatud tõsteti teisele traalerile ja sõit läks „Sekstandile“. Tugeva lainetusega anti haavatud viimasele üle. Mitmekordne ülekandmine ja mööda järsku kitsast laevatreppi kajutisse paigutamine tegi neile palju valu. Kuid Evald kannatas seda mehiselt. Jõudes tagasi sadamasse signaliseeriti lipulaevalt, et „Sekstant“ ei sõida, vaid sõidab „Kotka“. Läksin tagasi oma meeste juure, ei tahtnud enam vaadata raskesti haavatute kandmist kitsaid laevatreppe mööda ja tagasitoomist sadamasse, kus kai ääres seisis „Kotka“. Saabus videvik ja mul oli minna üle viieteistkümmend kilomeetri. Kahepäevase viibimise järele Narva haiglas saadeti Evald Tallinna, kus tehti kindlaks reieluu murre. Kogu see aeg oli teda ravitud ja kantud kui tervete luudega inimest. Minule tuli kogu aeg kestnud keskkõrva põletikule juure influentsa. Kõrge palaviku pärast tuli mind evakueerida haigemajja. Kaasas punastelt võetud kuulipilduja Maksim ja kodumaa mulda paigutamiseks pool kartulikoti täit jäsemeid, mis oli järele jäänud kaheksast sõjakaaslasest, keda oli raske pomm tabanud ahelikus, saabusin Narva...

*

Kui vanem põlv elab rasvaraasuketest, mida meie esiisad vaimusalvedesse on kokku kannud, ja paljud ei tea või on loobunud neist püüdest, mida vabadusvõitlejad seadsid oma unistuseks, siis need vaevad, raskused ja valud, mida noored mehiselt kandsid riigi loomispäevil, kohustagu meid elustama seda vaimu ja jõudu, mis neid eemale hoiab lõdvendavast ajavaimust ja kinnitab noortesse usku Eesti paremasse tulevikku. Seda ei anna ainult noorte koondamine organisatsioonesse ega kärelda küluga nende käsutamine iseseisvuspäeva paraadile. Looge noortele ülemaaline võiduja rõõmupüha keset ärkavat loodust soojal ajal. Looge noorte püha, mille leiaksid aset kõik noorte spordilaulupidustused, millega lõpeks ka kevadine koolitöö. Sel päeval võiksid senise mütside „stechimise“ asemel noored metsast korjata lilli ja nendega ehtida vabadusvõitlejate mälestussambaid, tulles kokku nende võidupeole, nii väikesed kui ka suured. Pealinnas aga leiaks selle järele aset riigipea tervitamine, mis oleks mõjuvam ja sisukam senisest üksikute abiturientide kohviga kostitamisest. Siis noortes elustuks ja kasvaks tahe armastada ja kaitsta oma rahvast ja maad!

VARITSEV ÖHT

HANNO KULMEN

Raske, elutu vaikus valitses pimedusse mattunud ümbrust. Ei kuulnud koera haugatust, ei kostnud inimeste hääli, ei rappunud raagus metsad loodetuules. Oli üks neid hilissügise kottpimedaid öid, millal näib, nagu oleks kogu loodus tardunud liikumatus hirmus mingi nägematu ootamatuse ees.

Kuuskede okkiline tihnik ei kohisenud. Piigiotsadena ülessihtivad tipud kadusid pimedas kõrguses. Lehtpuude raagus oksad ei eraldunud taeva tuhmusest. Ta üksikute talumajade ähmased piirjooned sulasid ühte ümbritseva pimedada tühjusega. Ühegi elava olendi häälitsemine ei seganud tardunud vaikust. Siiski aga tundus, nagu oleks maa hääletult ärganud teda katva pori ja liigvee koorma all.

Talutuba aga elas oma elu. Laual põles lamp. Kuid detsembri alguse ööpimedusse ei pääsnud ainsatki valguskiirt, sest raskena allarippuvad voodivaibad kat- sid aknaid piinliku hoolega.

Käed rüpes, kumarasse vajunult, pilk tardunult põrandale juhitud, istus vanapoolne perenaine ahju kõrval toolil. Kaks noort neidu olid asetunud laua ääre. Noorem — linaheldate juustega tütarlaps — luges. Kuid nähtavasti viibisid lugeja mõtted eemal, sest käsi sirvis rahutult raamatulehti ja pilk rändas ruttava haja-meelsusega üle trükitud ridade. Vanem neidudest — tüsedam, tõmmuverelisem, küpsemaealisem — tegeles mingi näputööga.

„Ema! — Mine ometi magama. — Oled juba mitu ööd valvanud, ilma et silma oleksid kinni saanud,“ pöör- dus heledajuukseline ahju ääres istuva ema poole.

„Ei, lapsuke!“ vastas see. „Ei tule und, kui süda valutab. Kell käib juba kolme peal, aga isa ei tule ega tule. Ma ei saa kohe lahti mõttest, et need metsalised ta ära on tapnud. Kas ei olnud teisepere Aaduga samasugune lugu, kui punased ta püssidega äh-

vardades sundisid küüti. Oodati teda koju päev, oodati kaks, aga peremeest ei tulnud. — Ja pärast selgus, et mees on tapetud ja hobune riisutud. Kui ma sellele mõtlen, siis süda hakkab kohe valutama.“

„Ära vaeva ennast ilmaaegu niisuguste mõtetega,“ sõnas tütar. „Mul on kohe niisugune tundmus, et isa tuleb tagasi. Sa ju tead, et ma alati õigesti ette aiman. Mine ometi magama. Sa tapad enda niiviisi ära, kui sugugi ei maga. Meie Mariega magasime öhtust ööd ja valvame nii-kui-nii isa tulekut.“

Noorema tütre hääles helises selline veendumus, et ängistav hirm ema hinges leevendus. Tundes teravat tarvet rahu ja unustust toova puhkuse järele — ta taar- rus väsinud sammul teise tuppa.

Vaikus valitses toas. Kuuldus vaid seinakella nak- suvat tiksumist. Mingi raskemeelsuse vari hõljus ringi. Toanurgad peitusid hämarusse. Tontlikud varjud tant- sisid seinal. Lambi kahvatu valguse kuma suutis vaevu võidelda pimeduse varjudega. Kuid laua ääres istuvate tüdrukute kumarasse vajunud kujud lõikusid sellest kaa- mest valgusekahvatusest kummalises selguses.

Minutid kulusid. Minuteist kasvasid tunnid. Kella- osuti mõötis minuteid. Kellaosuti mõötis mööduvat aega. Tardunud järjekindluses raius pendel oma naksuvat edasi-tagasi-teed. Oli tunne, nagu taoks kellegi näge- matu käsi maja piiravat pimedusmüüri. Löögid jätkusid. Kild langes killu järele. Kuid müür ei varisenud. Väl- jas varitses endiselt vaikiv pimedus. Toas — kahvatu valgus ja seinakella naksuv tiksumine.

Vanem öde ei suutnud enam valvata. Unest rasked laud vajusid kinni. Pea vajus lauale toetunud kätele. Kuuldus unne suikuvat sügavat hingamist.

Laua ääres istuv heledajuukseline neid aga ei tun- nud väsimust. Pea oli kummaliselt selge ja kirgas. Vaikivana ja enesesse sulgevana — oli ta püüdnud sü-

veneda lugemisse. Kuid ka sellest ei tulnud midagi välja. — Trükitud tähed tantsisid ta silme ees. Raamatu katkendlikud mõttekillud segunesid isikliku mõtiskeluga. Isikliku mõtiskelu rahutu ärevus aga andis maad ahistavaile mineviku mälestusile.

Otsekui üle nurme kihutavad pilvede varjud — lendasid temast mööda need aastate taha vajunud mälestised. Ja imelikul kombel nad kõik olid seotud sõjaga.

Ta nägi end ara koolitüdrukuna ema kõrval raudteejaamas, kus käratsev rahvahulk saatis hõiskavaid sõjamehi maailmasõtta.

Loomavaguneisse asetatud tagavaraväelased lärmasid muretult. Meeleolu muretus valitses ka saatjate enamikus. Ainult üksikud valasid pisaraid. Sõda pidi ju siis lõppema mõne kuuga. Kuidas olid need lootused petlikud! Sõda venis, aastaisse ja vanem vend kaduski Karpaatide lumelagendikele. Nii klaasselgelt meenus talle ema lootuseta ahastus, kui koju saabus teade venna surmast.

Elu aga edenes omasoodu. Järjekordsed sunnivõtmised laastasid talu. Vili, paremad kariloomad ja hobused kadusid „vene kroonu“ täitmatusse kurku. Ülejõu käivas talutöös võistlesid nad tund tunni kõrval oma alaealise õe ja vennaga — isa kõrval põllul. Kuid töid ei jäetud laokile. Talu hoiti korras. Siis tuli revolutsioon. Sõjamehed pöördusid koju. Kuid vanem vend ei tulnud enam tagasi. Kuski Karpaatide mägimaastikul pidi puhkama ta põrm.

Lõpmatute killavooridena voores mööda taganevate vene sõjavägede voore veebruari sulas. Vastikud, eemal tõukavad olid need habetunud, räpased soldatid oma tooruses ja jõuetus pelgurihirmus.

Tulid raudkiivrimehed. Järgnesid uued sunnivõtmised, ähvardused, trahvid. Nüüd on sakslased läinud ja punased sees. Rämpaste, habetunud soldatite röövsalgad laastavad jälle maad.

Kuidas oli see minevik ometi unenäoliselt kirju. Kas ta oli selles minevikus õnnelik olnud?! Vaevalt küll. Kogu ta minevik oli olnud üksainus suur tööpäev. Õnne — suurt, unustamatult kaunist õnne ta oli aga asjata oodanud. Ometi igatses ta midagi suurt, midagi enneolematut, midagi niisugust, mis valgustaks kogu ta järgnevat elu.

Ta vaatas kella. Kell käis viie peal. Jälle tundis ta mingit ebamäärast rahutust. Mis siis, kui isale peaks tõesti midagi juhtuma? Imelik, alles mõne tunni eest ta oli kaljukindel isa tagasitulekus. Nüüd aga kasvas rahutus isa saatuse pärast vastupanematu jõuga. Kas ei olnud selle põhjuseks need võikad mälestised sõjast?! Või oli see siiski mingi loomusunniline eelaimus.

Ta ei suutnud enam paigal püsida. Toa seinad tundsid talle äkki suruvalt kitsana. Lagi rippus madalalt ja raskelt. Ümbritsev õhk oli läpastavalt kuum. Tundes võitmatut tarvet väljumiseks, ta raputas magavat õde õlast. „Kuule! Kui ema üles tõuseb, siis ütle talle, et ma läksin isa otsima.“

Vanem õde hõõrus arusaamatuses silmi. Siis taipas ta õe sõnade mõtet ja hüüdis kokkudes: „Linda! Kas

sa hull oled? Praegu on alles pime öö, kui kergesti sa võid sattuda punaste või läheduses hulkkuvate riisuvate saksa soldatite kätte.“

Kuid õe kokkunud hüüatus ei suutnud nooremat õde tema otsuses kõigutada.

Ta vastas rahulikult: „Ära ilmaaegu karda. — Ma tunnen, et minuga midagi halba ei juhtu. Kuid ma ei saa enam tuppä jääda. Tunnen kohe, et isa otsima minek nagu oleks kogu mu elu küsimus.“ Seda öeldes ta väljus toast, olles ema suurräti endale ümber võtnud.

Väljas mähkis ta endasse varahommikuse öö jahealus. Taevas oli selgunud. Tähesilmad kiirgasid. Külmetanud maa kobises jalge all. Purunev jääkirmetis klirises sammude raskuses. Kuid sügavamad porilombid tänava keskel võtsid veel jalga sisse. Öhu puhtas, karges külmuses nagu tundus ligineva talve tarretavat hingust.

Ta ei tunnud hirmu. Kuid see varitsev vaikus mõjus kuidagi erutavalt. Oli tunne, nagu varitseks selles tuuletus elutuses mingi õudne ootamatus. Läheduses asetsevate talumajade vaevalt märgatavad kujud tõendasid talle inimeste lähedalolu. Eemal kõrgendikul mustav sakiline metsamüür kõneles talle looduse varjavast sülest. Kuid nii üksikuna, hüljatuna tundis ta end ses elutus vaikuses.

Püüdes vältida küla veerul asetsevat punaste valveposti — ta pöördus küntud põllule. Otsesihis üle põldude minnes ta tahtis raudteele välja jõuda. Ta lootis isa tabada ligi paarkümmend versta eemal asetsevas mõisas. Sinna lootis ta jõuda alles valgeks.

Kõndimine küntud põllu külmanud konarustel oli ebamugav. Ta komistas. Kukkus. Tõusis uuesti ja ruttas jooksusammul. Mõtted keerlesid. Otsekui põgenema hirmutatud linnud ruttasid mõtted. Kuid ta ei pöördunud tagasi.

Kas ei olnud ta pimedas ettevõetud isa otsimise rännak siiski suur rumalus?! Kui need metsalised isa tahavad surmata, mis aitavad siis tema palved. Kas ei olnud tema algatus — mõtlematus, tormamine peaga vastu kivimüüri?! Talle meenus naaberperemehe saatus, kes küüdimehena punaste poolt tapeti. Nad olid ta leidnud metsast, minnes isaga esimese külmaga heimu tooma. Purustatud kuklaga laip lamas kumaras, otseti põlvili vajunult. Näis, nagu palvetaks ta surmaahastuses Kõigevägevama ees. Jumal! — Mis saab ometi siis, kui isa tabab sama saatus! Ta ei julgenud edasi mõelda.

Teadmine, et kõik saksa sõjaväe osad polnud veel maalt lahkunud, vaid osa oma soomusrongi toetusel röövisid raudtee läheduses — suurendas ta ärevust. Magamatusest palavikuline aju maalís uusi õuduse pilte. Kui kergesti ta võib pimedas sattuda punaste või saksa soldatite kätte ja mis saab siis?! Kas ei või teda tabada saatus, mis on hirmsam kui painajalikem surm?! Ilged, rüvetavad nägemused tantsisid ta pingulikest kujutluses. Hirm haaras teda. Oli tunne, nagu oleks koolja jääkülm käsi puudutanud ta südant. — Várahtudes kogu

kehast — ta seisatus, jalad ei tahtnud teda enam kanda.

Siis sirgus aga uinuv eneseusaldus uuesti. Ei — ta läheb siiski edasi. Kodunt väljudes tal oli ometi aimus, et kõik läheb hästi. Ta oli harjunud oma eelaimuse järgi käima, sest see polnud teda kunagi petnud. Eemal mustas ähmaselt raudteetamm. Ta oli välja jõudnud raudteeäärsele heinamaale. Noorte kaskede tüved valendasid tuhmilt. Raagus oksad joonistusid pehmelt hämarusest. Piigiotsade ähvardava teravusega sirgusid kuuske kolonnid kahvatuvaile tähtedele vastu.

Äkki segas vaikust mingi ettevaatlik kopsimine. Kostis jutukõminat, sumbutatud naeru. Seni kiirel sammul tõttav neid seisatas. Palav hoog jooksis üle kogu keha. Ettevaatlikult tõmbus ta lähedal kasvava kuuse varju. Raudteetammil askeldasid kumaras tumedad inimkogud. Nad olid temast vaevalt mõnekümne sammu kauguses. Imelik, kuidas nad polnud tema liginemist märganud. Et siin polnud tegemist harilike punaväelastega, see torkas talle otsekohe silma, sest punaväelaste hallid kogud poleks nii teravasti eraldunud ümbruse hallist hämarusest. Raudteetammil askeldavate meeste riietus oli aga nähtavasti must.

Vist punamadrused — mõttes ta ja südame all muutus imeliselt külmaks. — Ta oli nende meeste hirmutegudest palju kuulnud. Jutukõminast ulatus temani vaid katkendlikke venekeelseid lauseid. Endine salapärane kopsimine jätkus. Sekka kuuldus nagu kruvi keeramise nagingat. Jumal! — nad lõhuvad ju raudteed — läbis mõte peast. Ja meie soomusrongi ähvardab hädaoht.

Ta oli nii mõndki kuulnud soomusronglaste kangelaslikust võitlusest. Külmas vaadati ju neile meestele nagu viimse pääsmise lootusele enamuse pealesuruva ikke alt. Nüüd aga ähvardab neid mehi surmahädaoht. Külma värin läbis teda pealaest jalataldadeni. Ta heitis pilgu kõrgele raudteetammile. Ta ei suutnud oma mõtet lõpuni mõelda. Kuidagi tuhmiks ja uduseks muutus silmade ees.

Ei, see ei või niiviisi juhtuda. Eesti soomusrong ei või hukkuda aimamatus hädaohus. Kas eesti rahval pole õigust oma tuleviku peale?.. Kas eesti rahvas ei tohi elada oma elu oma maal? On ju tema ise oma rahva tütar, seotud oma rahvaga ühise keele kaudu, ühiste mineviku mälestiste kaudu, ühiste tuleviku lootuste kaudu... Kas pole siis tema otsekohene kohus teha kõik ähvardava hädaohu vältimiseks?! — Need mõtted keerlesid ta peas pöörivas kiiruses. Siis aga kerkis mõte isast ja teda ähvardavast hädaohust. Kas pole oma enda isa saatuse siiski tähtsam kui kõik muu? — On aga kahtlane, kas tema suudab isa päästmiseks midagi teha. Vana elutark isa suudab end arvatavasti ise kõige paremini aidata. Ja võib olla — on igasugune isa otsimise katse juba hilinenud. Siin aga suudab ta ai-

data kaasa ähvardava hädaohu vältimiseks. Ta oli oma võitluse lõpuni võidelnud.

Kindel otsus — rutata vastu meie soomusrongile Jõhvi suunas — tegi südame kergeks. Ta pöördus ettevaatlikult ümber, et laias kaares üle soo minnes jõuda raudteeliinile. Seal praksatas ta jalge all kuiv oks. Kuuldus vihast vandumist. Käratav „stoi!“ — lõikas kõrvu. Teda oli nähtud. Nüüd jooksis ta kõigest jõust läheduses paistva männituka suunas. Seljataga raksatasid püsid. Midagi vilistas kõrva ääres. Oli tunne, nagu hüppaks süda rinnust välja. Rinde all muutus imeliselt tühjaks. Jalad lõtvusid. Kuid ta pigistas hambad kokku ja jooksis edasi. Juba ümbritsesid teda soostunud maaala kidurad männid. Jalad vajusid läbi veeloikude õhukese jääkaane. Jäine külmatunne tõusis põlvedeni. Kuid ta ei peatunud. Nüüd jooksis ta mööda krabisevat sammalt. Süda haamerdas. Ta ei suutnud enam. Laskudes kõhuli samblale — ta kuulatas nagu tagaetud metsloom. Seljatagant kostev jooksumüdin oli vaikinud. Nähtavasti kaotasid tagaajajad jäljed. — Või tüdisid jooksmisest.

Ta tõusis uuesti, et jätkata kavatsatud teekonda. Jalad olid lõdvad. Kuid nüüd ta teadis, et see tuli vaid endisest teravast hirmutundest.

Ta ruttas üle soo, et jõuda välja paar versta eemale raudtee käänukohale. Ilm oli muutunud valgemaks. Puude kontuurid eraldusid teravamalt. Männiladvast lendu tõusev hall vares peksis raskelt tiibu. Soo muutus jälle vesiseks. Jää ei kannud. Nüüd hüppas ta mättalt mättale. Vee külmusest tarretunud jalad muutusid soojaks. Jäi püsima vaid libe märjatunne.

Aokuma hõõgus idataevas. Roosa õhetus laotus mügarpilvedele. Kaugelt raudtee kohalt kerkis hall suitsusammas. Jumal! Soomusrong tuleb — lendas mõte, ja ta jooksis kõigest jõust. Kurk kuivas. Süda peksis nagu raudhaamriga. Suitsusammas ligines.

Nüüd jooksis ta viimse jõuga. Kurk hõõgus kuumusest. Küljes torkis valusalt. Raske väsimus needis jalgu. Siis jõudis ta raudteele. Hullumeelsena haaras ta rätiku pääst ja vehkis. Rong ligines. Suitsusammas kerkis rongi keskelt. Ta vehkis nõrkenuna oma rätikuga. Siis seisatus rong. Teda oli nähtud. Käratsev sõdurite jõuk piiras ta. Pikakasvuline, raudselt rahuliku näoga ohvitser — rongiülem — pöördus tema poole.

Idataevas punetas. Pilvede servad hõõgusid vereavas punas. Verevärvilised, pikkamisi heledaks muutuvad laigud ulatusid pooleni taevani. Näis, nagu oleks nägematu kunstniku verisest rahutusest kantud käsi paisanud verevärve — järskudes, hoolimatuis pintslitõmmetes. Siis kahvatusid värvid, muutudes kuidagi läbipaistvalt heledaks. Päike tõusis. Tulekeeled mänglesid okasmetsa kroonides. Õhk oli kummaliselt karge.

Heledajuukseline neid kõndis üle vesise soo. Samm oli raske ja väsinud. Süda aga — imeliselt kerge. Sest ta tundis, et oli täitnud oma kohuse.